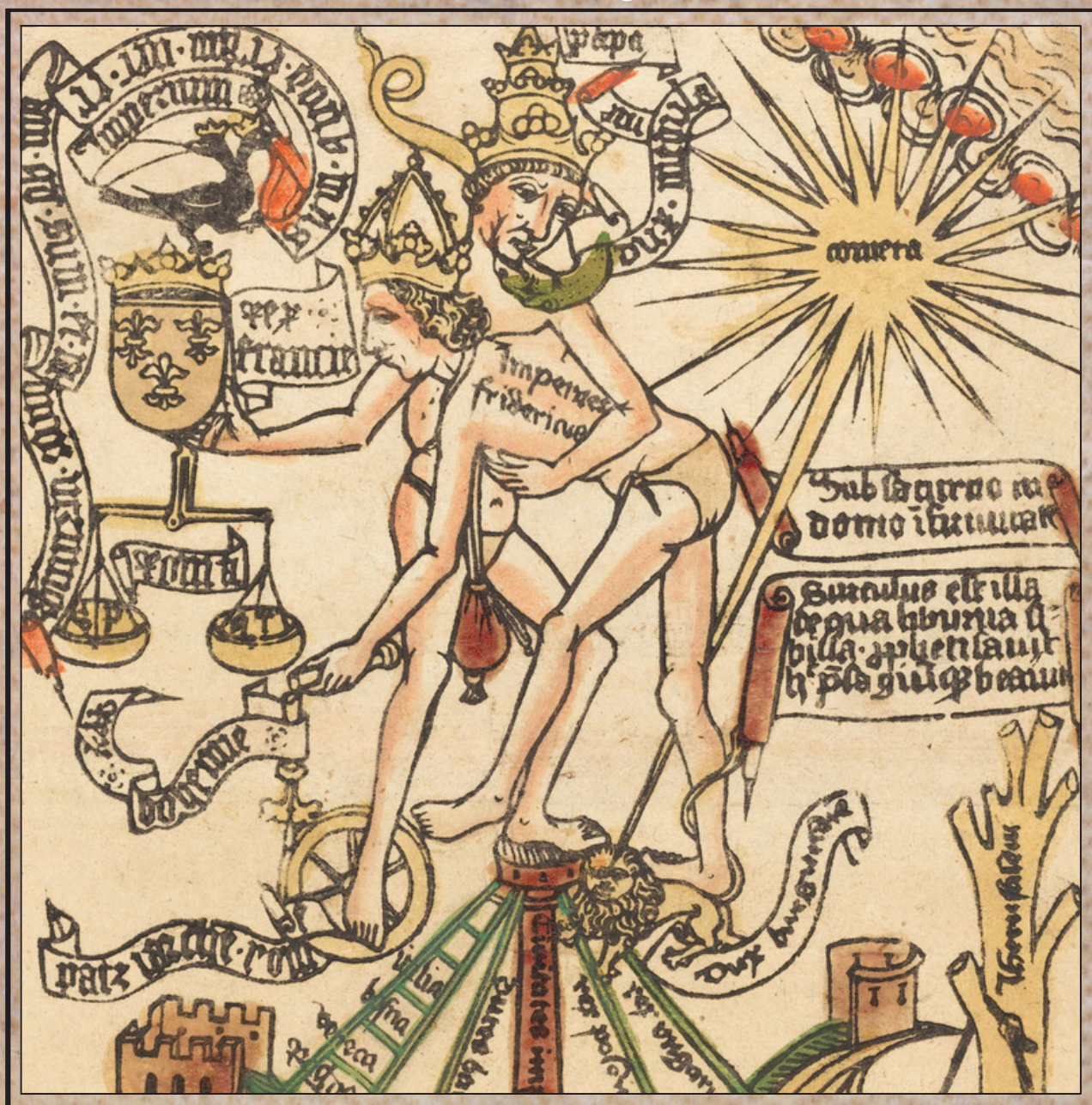

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 29, 2019, 3

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterraneei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies

Series Historia et Sociologia, 29, 2019, 3

ISSN 1408-5348 (Tiskana izd.)
ISSN 2591-1775 (Spletna izd.)

UDK 009

Letnik 29, leto 2019, številka 3

**UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:**

Roderick Bailey (UK), Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Alexander Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Goran Filipi (HR), Devan Jagodic (IT), Aleksej Kalc, Avgust Lešnik, John Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Mateja Matjašič Friš, Darja Mihelič, Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Edward Muir (USA), Vojislav Pavlović (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povoletto (IT), Marijan Premović (ME), Andrej Rahten, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Marta Verginella, Špela Verovšek, Tomislav Vignjević, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

**Glavni urednik/Redattore capo/
Editor in chief:**

Darko Darovec

**Odgovorni urednik/Redattore
responsabile/Responsible Editor:**

Salvator Žitko

Uredniki/Redattori/Editors:

Urška Lampe, Gorazd Bajc

Prevajalci/Traduttori/Translators:

Petra Berlot (it.)

**Oblikovalec/Progetto grafico/
Graphic design:**

Dušan Podgornik, Darko Darovec

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Izdajatelj/Editori/Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / *Società storica del Litorale - Capodistria*© / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / *Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment* / *Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente*©

**Sedež uredništva/Sede della redazione/
Address of Editorial Board:**

SI-6000 Koper/Capodistria, Garibaldijeva/Via Garibaldi 18
e-mail: annaleszdjp@gmail.com, **internet:** <http://www.zdjp.si/>

Redakcija te številke je bila zaključena 1. 9. 2019.

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS), Mestna občina Koper, Luka Koper d.d.

Annales - Series Historia et Sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija Annales, Series Historia et Sociologia je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series Historia et Sociologia è inserita nei seguenti data base* / *Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:* Clarivate Analytics (USA): Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL).

Vsi članki so v barvni verziji prosto dostopni na spletni strani: <http://www.zdjp.si>.
All articles are freely available in color via website <http://www.zdjp.si>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Izidor Janžekovič: Izvor in prenos ideje ravnotežja moči iz Italije v Evropo 345
L'origine e trasferimento dell'idea dell'equilibrio di potere dall'Italia all'Europa
The Origin and Transfer of the Balance-of-power Idea from Italy to Europe

August Lešnik: Komunikacija sociologije in zgodovine v zgodnji dobi sociološke misli: v znamenju metodološkega spora. Ob 180-letnici Comtovega poimenovanja sociologije za »znanost o družbi« 363
Comunicazione tra sociologia e storia nei primi tempi del pensiero sociologico: all'insegna del conflitto metodologico. 180 anni dalla designazione di Comte della sociologia come «scienza dell'umanità»
Communication Between Sociology and History in the Early Age of Sociological Thought: Indication of the Methodological Dispute. The 180th Anniversary of Comte's Designation of Sociology for »The Science of Society«

Boris Golec: Extinct Medieval Boroughs in Southern Slovenia 373
Borghi medievali scomparsi nella Slovenia meridionale
Ugasli srednjeveški trgi v južnem delu Slovenije

Tone Ravnikar: Usnjarstvo v srednjeveških mestih slovenske Štajerske 393
Conterie nelle città medievali della Stiria slovena
Leather Tanning in Medieval Cities of today's Slovenian Styria

Tomaž Kladnik: Maribor in vojaška infrastruktura od sredine 19. stoletja do konca prve svetovne vojne 405
L'infrastruttura militare a Maribor. Dalla metà dell'Ottocento fino alla fine della Prima guerra mondiale
Maribor Military Infrastructure from the Middle of the 19th Century to the End of the First World War

David Hazemali, Uroš Turnšek & Simon Očko: Nemška zasedba Rige in operacija Albion: prispevek k razumevanju vzhodne fronte prve svetovne vojne na Pribaltiku 425
L'occupazione tedesca di Riga e l'operazione Albion: contributo alla comprensione del fronte orientale durante la Prima guerra mondiale nelle regioni Baltiche
The German Occupation of Riga and Operation Albion: a Contribution to the Understanding of the Eastern Front of the First World War in The Baltics

Aleš Maver, Nataša Maver Šoba & Darko Friš: Med pobožnostjo in gradnjo socializma: Celjski koledar Družbe Sv. Mohorja med letoma 1945 in 1956 437
Tra la devozione e la costruzione del socialismo: il Calendario della Società di S. Ermagora di Celje tra il 1945 e il 1956
Between Piety and Building of Socialism: the Calendar of the St Hermagoras Society in Celje during the Years from 1945 to 1956

Aleksandar Knežević: Maternji jezik kao determinanta etničkog identiteta u popisima stanovništva Srbije 455
Lingua materna come determinante dell'identità etnica nei censimenti della popolazione della Serbia
Mother Tongue as a Determinant of Ethnic Identity in Population Censuses of Serbia

Polona Tratnik: Umetnost kot investicija. Institucija umetnosti v službi umetnostnega trga 473
Arte come investimento. L'istituzione dell'arte al servizio del mercato dell'arte
Art as Investment. Institution of Art in Service of the Art Market

Duje Kodžoman: Pobuđivanje emocija dizajnerskim proizvodima: interakcija korisničkog iskustva s emocionalnim dizajnom 487
Suscitare emozioni con prodotti di design: interazione dell'esperienza utente con il design emozionale
Evoking Emotions with Design Products: Interaction of User Experience with Emotional Design

Andrea Matošević: Pulski navozi moderniteta. Analiza dokumentarnog filma o brodogradilištu Uljanik na prelasku iz šezdesetih u sedamdesete godine XX stoljeća 499
Scalo di costruzione polesano e modernità. L'analisi del documentario girato nel cantiere Scoglio Olivi a cavallo tra gli anni Sessanta e Settanta del ventesimo secolo
Building Berths of Pula and Modernity. Analysis of Uljanik Shipyard Documentary Movie at the Turn of the Sixties into the Seventies of the Twentieth Century

Lada Marinković, Violeta Zubanov & Jasna Potočnik Topler: Assertiveness Scale as a Teamwork Aptitude Predictor 511
La scala di assertività come indicatore predittivo della prontezza a lavorare in un team
Lestvica asertivnosti kot napovednik pripravljenosti za timsko delo

Kazalo k slikam na ovitku 522
Indice delle foto di copertina 522
Index to images on the cover 522

Navodila avtorjem 523
Istruzioni per gli autori 525
Instructions to Authors 527

received: 2019-04-14

DOI 10.19233/ASHS.2019.29

MED POBOŽNOSTJO IN GRADNJO SOCIALIZMA: CELJSKI KOLEDAR DRUŽBE SV. MOHORJA MED LETOMA 1945 IN 1956

Aleš MAVER

Univerza v Mariboru, Filozofska Fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: ales.maver@um.si

Nataša MAVER ŠOBA

Univerza v Mariboru, Filozofska Fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: maver_natasa@yahoo.com

Darko FRIS

Univerza v Mariboru, Filozofska Fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: darko.fris@um.si

IZVLEČEK

Prispevek analizira nekatere vidike pisanja Koledarja Družbe svetega Mohorja iz Celja v letih med 1945 in 1956. Družba, ki se je na robu propada znašla že ob nacistični okupaciji Štajerske, se je morala po drugi svetovni vojni prilagoditi novim razmeram pod komunističnim režimom. Te odraža tudi pisanje njene osrednje periodične publikacije. Sploh v prvih povojnih letih slednja veliko obravnava medvojne teme, ki jih prikazuje v skladu z uradno propagiranim pogledom. Spodbuja tudi sprejemanje osrednjih projektov oblasti, med drugim petletke in (načrtovane) kolektivizacije kmetijstva. Do oblasti kritični toni, značilni za koledarje pred drugo svetovno vojno, skoraj povsem izginejo. Kontinuiteta z izročilom Koledarja Družbe sv. Mohorja je tako vidna predvsem pri obravnavi praktičnih vprašanj.

Ključne besede: Družba sv. Mohorja, Koledar Družbe sv. Mohorja, Katoliška cerkev v Sloveniji po drugi svetovni vojni, krščanski socializem, Franc Saleški Finžgar, Stanko Cajnkar

TRA LA DEVOZIONE E LA COSTRUZIONE DEL SOCIALISMO: IL CALENDARIO DELLA SOCIETÀ DI S. ERMAGORA DI CELJE TRA IL 1945 E IL 1956

SINTESI

L'articolo analizza alcuni aspetti riguardo i testi apparsi nel Calendario della Società di S. Ermagora (Koledar Družbe svetega Mohorja) di Celje tra il 1945 e il 1956. La società, che era sull'orlo del collasso già al tempo dall'occupazione nazista della Stiria, dovette adeguarsi alle nuove circostanze sotto il regime comunista dopo la Seconda guerra mondiale. Ciò si rifletteva anche nel suo periodico principale. Dunque nei primi anni del dopoguerra il calendario affrontava una grande quantità di temi legati alle questioni belliche che venivano presentati secondo la visione ufficiale. Inoltre, incoraggiava ad accettare i progetti principali delle autorità, compreso il piano quinquennale e la collettivizzazione (pianificata) dell'agricoltura. Il tono critico tipico dei calendari prima della seconda guerra mondiale era quasi completamente sparito. La continuità della missione del Calendario della Società di S. Ermagora era quindi incentrata particolarmente nell'affrontare questioni pratiche.

Parole chiave: Società di S. Ermagora, Calendario della Società di S. Ermagora, Chiesa cattolica in Slovenia dopo la Seconda guerra mondiale, socialismo cristiano, Franc Saleški Finžgar, Stanko Cajnkar

UVOD¹

V ospredju pričujočega prispevka bo vsebinski prerez *Koledarja Družbe sv. Mohorja* v zadnjih dvanajstih letih, ko je ta periodična publikacija s častitljivim izročilom v Sloveniji še nosila staro ime. Ob koncu leta 1956 je celjska Mohorjeva družba namreč prvič ponudila bralcem zgolj *Mohorjev koledar*. Sprememba ni bila (vsaj ne čisto) brez zveze z družbenimi razmerami, v katerih sta delovala založba in njen najbolj prepoznavni produkt, čeprav se je nekaj desetletij pozneje za to, da pridevnik »sveti« črta iz naslova, odločila tudi sestrška ustanova onkraj državne meje v Celovcu. Kakor koli, obdobje med letoma 1945 in 1956 predstavlja določeno smiselno časovno celoto. V njem se zrcali prilagajanje družbe in njenega koledarja na kulturno- in cerkvenopolitično zarez, ki z vidika Mohorjeve družbe v 20. stoletju ni bila velika posebnost, a je bila bistvena in je narekovala njen razvoj (vsaj) za naslednjih pet desetletij.

Naš namen na naslednjih straneh bo najprej pregledati, kako so nove razmere po drugi svetovni vojni narekovalе vsebinske poudarke v zaporednih dvanajstih (oziroma enajstih) zvezkih *Koledarja Družbe sv. Mohorja*, ki je izhajal v Celju. Pri tem nas bo zanimalo, kakšno podobo politike, kulture in družbe je lahko iz njih razbiral bralec. Skušali bomo ugotoviti, pri katerih poudarkih se je poznala (če) roka političnih oblasti, hkrati pa, kako je (če) njihova vidna navzočnost v koledarju skozi obravnavano desetletje nihala (o katoliških medijih v povojni Sloveniji prim. Valenčič, 2001). Zaradi takšnega žarišča preučevanja bodo nujno v ozadju leposlovni prispevki, ki so bili vseskozi nepogrešljiva sestavina temeljnega dela vsakoletnega »knjižnega daru« Mohorjeve družbe. Pač pa bo ob prispevkih, ki so skušali razlagati domačo politično in družbeno stvarnost ter tako ali drugače vplivati na bralčevo dožemanje slednje, posebne pozornosti deležna tista plast koledarskega pisanja, ki se je dotikala razmer v svetu.

Ker sta bila (celjska) Mohorjeva družba in njen vsakoletni koledar med sorazmerno redkimi utečenimi ustanovami ali projekti na Slovenskem v desetletju po drugi svetovni vojni, pri katerih bi lahko sklepali, da so vsaj deloma ohranjali neodvisnost od usmeritev vladajoče politike, bomo v prispevku poskušali tudi razbrati, koliko katoliških vsebin, ki se v čem bistvenem ne bi skladale s postulati državno zapovedanega socializma, je ugledna periodična publikacija zmoгла (navsezadnje hotela) prenesti v javnost. Pri tistih vsebinah, ki se bodo zdele še posebej uglašene z v javnosti prevladujočimi, bo po drugi strani umestno vprašanje, kdaj so odraz neposrednega pritiska komunističnega režima ali vsaj (pretiranega?) prilagajanja razmeram (prim. Juhant,

2001), kdaj pa moremo v njih prepoznati odsev razvoja miselnih tokov znotraj katoliške skupnosti same, ki so bili živi že pred drugo svetovno vojno, vendar so bili tedaj zgolj eni izmed mnogih ali celo obrobni. Da bi se vsaj približali smiselni razrešitvi omenjenih problematičnih točk, bomo vsaj od daleč pritegnili primerjave z izdajami *Koledarja Družbe sv. Mohorja* iz prejšnjih obdobj, zlasti iz iz sklepne faze kraljevanja Aleksandra I. Karađorđevića. Slednjo za izhodišče primerjave priporoča predvsem dejstvo, da je tedaj vsaj na vsejugoslovanski ravni prav tako prevladovala politika, ki ni bila pretirano naklonjena katoliškim vsebinam v javnem prostoru (prim. Gašparič, 2007). Slednjič si bo potrebno zastaviti še vprašanje, v kolikšni meri je kljub zgodovinskim pretresom in spremembam vidna kontinuiteta, ki povojni celjski *Koledar* povezuje z njegovim predvojnim predhodnikom.

DRUŽBA SV. MOHORJA IN NJEN KOLEDAR V PRVI POLOVICI 20. STOLETJA

Razmere, kot so se v Sloveniji vzpostavile po koncu druge svetovne vojne, so pomenile velik pretres ne le za tedaj že skoraj sto let staro Družbo sv. Mohorja, pač pa tudi za Katoliško cerkev na Slovenskem, v okviru katere je živela in delovala (prim. o teh razmerah Roter, 1976; Ramet, 1990; Griesser-Pečar, 2002, 2005a, 2010, 2016 in 2017; Košir, 2002; Dolinar, 2006; Kolar, 2008, 2017 in 2018; Akmadža, 2013; Pacek, 2016; Deželak Barič, 2016; Maver & Ravnikar, 2017). Mislimo, da ni pretirano reči, da je šlo za dotlej najglobljo spremembo položaja katoliške skupnosti v tem prostoru, vsaj po reformaciji (prim. Ramet, 1990; Maver & Ravnikar, 2017, zlasti 794–796; o idejnih osnovah takega obrata z vidika nasprotnikov Katoliške cerkve prim. Prunk, 2017; Repe, 2017; Repe, 2018). Res je že obdobje prve južnoslovanske državne tvorbe po letu 1918, ko so se slovenski katoličani prvič večinsko znašli v državni tvorbi, v kateri katoliška vera ni bila večinska ali prevladujoča, naplavilo nekatere laicistične zamisli in poudarke, toda na zunaj se sprememba ni izkazala za dramatično (prim. Maver, 2014b, 506–508; Kolar, 2014). Takšen je bil zagotovo poseg nemškega okupacijskega režima v tistih delih Dravske banovine, ki so že leta 1941 pristali pod njim. Nemški okupatorji so Katoliško cerkev institucionalno korenito omejili in ji praktično onemogočili normalno delovanje (prim. Griesser-Pečar, 2005a in b in 2010; Repe, 2015; Čepič, Guštin & Troha, 2017). Tudi Družba sv. Mohorja v Celju se je znašla na njihovi »muhi« in ni bila zgolj razpuščena in razlaščena, marveč je v razrezu v papirnici v Radečah pristala velika večina njene produkcije iz tiskarne in skladišča (prim. Iz kronike, 1951, 64). V

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa št. P6-0138: *Preteklost severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom* ter raziskovalnih projektov št. J7-8283: *Kontemporalnost razumevanjskega konteksta ter izražanje osebne in družbene svobode* in št. J6-9354: *Kultura spominjanja gradnikov slovenske države, ki jih financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije* (ARRS).

tem smislu je bil položaj po drugi svetovni vojni vsaj na Štajerskem in Gorenjskem nekakšno nadaljevanje medvojne stanja. Institucionalne omejitve so se ponovile in se kmalu spremenile v trajne. Seveda je narava delovanja Katoliške cerkve preprečevala, da bi si jo lahko povojna komunistična oblast v Sloveniji (in Jugoslaviji) institucionalno povsem podredila, toda predvsem v Sloveniji ji je manevrskega prostora za ureničevanje lastnih vsebinskih pobud ostalo zelo malo (prim. Griesser-Pečar, 2010; Dolinar, 2006). Omenjeno je navsezadnje razvidno tudi iz povojne usode celjske Mohorjeve družbe in iz vsebine njenega koledarja.

Že v začetku je potrebno opozoriti, da je obstajal precejšen razkorak v tem, kako je moč Cerkve dojemala oblast, in kakšne so bile dejanske – zlasti institucionalne – možnosti slednje. Tako je za povojni režim katoliška skupnost ali vsaj njena hierarhija ves čas predstavljala upoštevanja vrednega, celo nevarnega nasprotnika, pri čemer je že vsako majhno odstopanje od uradno propagiranih vsebin razumel kot njeno (nevarno?) krepitev (prim. Maver & Ravnikar, 2017, zlasti 798). Zato z današnjega vidika ni vselej lahko razumeti vznemirjenja oblastnih organov ob nekaterih besedilih, ki bi jih težko opredelili kot kakršno koli rušenje monopola povojnih oblasti nad v javnost pripuščenimi vsebinami.

Čeprav smo zapisali, da so bile spremembe, ki jih je za slovenske katoličane in tudi v Sloveniji delujočo Mohorjevo družbo pomenil konec druge svetovne vojne, znatne, za mohorjane slednje niso bile v resnici nove. Prvič se je obstoj družbe pod velikim vprašanjem znašel že po prvi svetovni vojni. To je bila tudi posledica dejstva, da je bila zasnovana kot vseslovenska ustanova v habsburškem državnem okviru s sedežem in vso infrastrukturo v Celovcu, ki je bila obenem izrazito vezana na krško škofijo. Postavljanje novih meja po zatonu monarhije je tako pomenilo precejšen izziv. Že pred dokončno odločitvijo o prihodnosti s Slovenci naseljenega dela Koroške je leta 1919 poiskala zatočišče na Prevaljah, od koder se je leta 1927 preselila v večje in uglednejše Celje. To obdobje je pomembno zaznamovalo uredniško in tajniško delo Franca Saleškega Finžgarja, leta 1929 pa je začel tudi družbin koledar izhajati v posebni izdaji za Koroško, ki se je obdržala do leta 1940 (Inzko, 1996, 37). Končno sta se celovška in celjska veja družbe (ki se jima je v delu slovenskega etničnega ozemlja, ki je po prvi svetovni vojni pristalo v Italijo, že leta 1924 pridružila še goriška) jeseni 1934 dogovorili za skupna pravila, ki jih je lavantinski škof Ivan Jožef Tomažič potrdil že naslednje leto, krški pomožni škof Andreas Rohrer pa šele leta 1937. Vprašanje vloge pokrovitelja, ki je od ustanovitve družbe pripadala vsakokratnemu krškemu nadpastirju, so v novih razmerah rešili tako, da sta se mu kot protektorja pridružila lavantinski in ljubljanski škof. Predvideno »vrhovno nadzorstvo« kot skupni organ obeh vej zaradi sprememb v Avstriji ni nikoli zaživel. Omeniti

je potrebno še, da so zakonska določila v Kraljevini SHS prisilila mohorjane, da od družbe ločijo tiskarno, ki so jo organizirali kot zadrugo, kar je postal vzorec za ureditev po drugi svetovni vojni (Smolik, 1996, 64).

V tiru napredujoče druge svetovne vojne je že kmalu sledil poskus uničenja Družbe sv. Mohorja. Začel se je na Koroškem, kjer je deželna vlada ustanovo razpustila maja 1940, neuspešno pa je bilo celo prizadevanje krškega ordinariata, da bi v skladu z družbinimi pravili zase pridobil vsaj njeno premoženje, ki je bilo zaplenjeno (Inzko, 1996, 40). Odločilni udarec je potem sledil po nemškem prihodu na Štajersko in v Celje aprila 1941. Povojni podpredsednik celjske družbe France Stele se je deset let pozneje spominjal:

Druga velika vojna je zadela Mohorjevo družbo sredi najbujnejšega razvoja, ki se po notranji razgibanosti in po veliki vrednosti noben čas v njenem razvoju ne more meriti z njim. [...] Sledila je likvidacija Družbe in tiskarno so prevzeli Nemci. Nad knjižno zalogo je bila izrečena sodba, da jo je treba uničiti; preganjali so družbene knjige tudi po kmetih. Finžgar je bil odrezan od Družbe in je zdaj v blokirani Ljubljani naredil vse, kar je mogel, da bi na konspirativen način ali celo na podkupljiv način rešil, kar bi se dalo rešiti. [...] Usoda je bila močnejša kakor urednikovo prizadevanje in največji del zaloge je bil uničen, del knjig pa je bil po prizadevanju zaupnih ljudi vendarle rešen (Iz kronike, 1951, 64).

Kot je Finžgar rešitev za na uničenje obsojene mohorske knjige iskal v njihovem prevozu v vevško tiskarno v Ljubljanski pokrajini, je tudi družba v celoti med drugo svetovno vojno v omejenem obsegu preživela v Ljubljani. V štirih letih je tam skupaj izdala 29 knjig, število njenih udov, kot so se imenovali v mohorskem besednjaku, pa je bil kajpak daleč od nekdanjih vrhov. Če jih je bilo v zadnjem letu prve svetovne vojne rekordnih 90.512 in po padcu za tri petine do leta 1925 šest let pozneje spet 61.848, je medvojne Mohorjeve knjige prejemale približno 13.000 naročnikov (Smolik, 1996, 72–73).

Že omenjene spremembe za katoliško skupnost v Sloveniji po drugi svetovni vojni, ki jim je potrebno pripisati značaj potresa, so se seveda dotaknile tudi družbe. Razloge, da so jo vsaj v prvih petih ali šestih let prizadele manj kot veliko večino katoliških ustanov, je najbrž res treba (kot pravi Gabrič, 1995, 77) iskati v pričakovanju nove komunistične oblasti, da bo Mohorjeva družba s sedežem v Celju na podlagi svojega ugleda prispevala k usmerjanju koroških Slovencev v času, ko je še obstajalo upanje, da bi se utegnila jugoslovansko-avstrijska meja vendarle spremeniti Jugoslaviji v prid. To pričakovanje očitno ni bilo brez osnove, saj so celo nekateri slovenski koroški duhovniki vsaj v začetku nasprotovali ločeni

Slika 1: Franc Saleski Finžgar je bil nekaj most med predvojnimi in povojnimi družbinimi koledarjem, saj je vsebinsko vodil Družbo sv. Mohorja že od dvajsetih let 20. stoletja. V prvem povojnem desetletju je v koledarju pogosto pojasnjeval mohorjanom ukrepe oblasti, ki so bile zanje težko sprejemljive (denimo petletko ali načrtovano kolektivizacijo kmetijstva) (Vir: Alchetron, Free Social Encyclopedia for the World).

knjižni ponudbi celovške družbe in si želeli še naprej skupne mohorjanke iz Celja (prim. Inzko, 1996, 48). Za prizanesljivost do Mohorjeve družbe je bila za oblastnike skoraj gotovo drugotnega pomena idejna bližina nekaterih vidnih sodelavcev Mohorjevega koledarja in drugih publikacij, med njimi celo samega Finžgarja, vsaj nekaterim zamislim prevladujočega socializma o povojni ureditvi družbe in države (kar kot možnost tudi navaja Gabrič, 1995, 77). Kot že rečeno, v njihovih predstavah kakršna koli samostojna pobuda cerkvenih ustanov namreč ni bila predvidena, celo če je prihajala od idejnih sopotnikov.

Spričo doslej povedanega bi bilo moč celo reči, da vsa vzhičenost v besedilih iz Mohorjevih koledarjev takoj po drugi svetovni vojni ali kar govorjenje o »vstajenju ptiča feniksa«, kot si ga je privoščil Stele v že zgoraj navajanem govoru ob Finžgarjevi osemdesetletnici, nista bila zgolj poklona, ki naj zadovoljita pričakovanja komunističnega režima. Najprej je povojno stanje gotovo predstavljalo korak naprej v primerjavi s popolno ustavitvijo delovanja ob nemški okupaciji, nato pa je precej tolažbe lahko prinašal pogled na dogajanje drugod na katoliškem prizorišču v Sloveniji,

kjer so predvojni stebri pod oblastnim pritiskom padali kot domine eden za drugim (gl. zlasti Griesser-Pečar, 2016; prim. tudi Dolinar, 2006, in Kolar, 2017 in 2018). V zgodovinski spomin Mohorjeve družbe v Sloveniji sta se tako za dolgo časa vtisnila predvsem dva človeka, Boris Kidrič kot politični in Prežihov Voranc kot nekaj idejni pokrovitelj obstanka družbe. Že koledar za leto 1946 je o tem pisal:

Ko je Mohorjeva spet oživljena, je njena dolžnost, da se ob izidu prvega koledarja za leto 1946, zopet v svobodi zahvali naši narodni vladi za njeno uvidevnost, zlasti še predsedniku Borisu Kidriču. Predsednik sam se je izrazil, da je vesel in posebno ponosen, da bo najstarejša slovenska knjižna družba spet zaživela. Zahvala gre pa tudi pisatelju Lovrencu Kuharju, ki si je odlično prizadeval za ohranitev Družbe, češ 'ako bi ne bilo Mohorjeve, ko sem njene knjige prebiral že kot deček na paši, bi ne bil nikoli postal pisatelj' (Družba sv. Mohorja, 1945, 35).

Vsaj do neke mere presenetljiva ohranitev ni bila brez dvoumnosti. Bralcem so jo zelo na hitro predstavili v istem koledarskem prispevku:

Bratovščina Družbe sv. Mohorja je, kakor je bila, cerkvena bratovščina s starimi neizpremenjenimi pravili in z vsemi duhovnimi koristmi za družnike-vernike. Poleg nje pa je bila ustanovljena zadruha za vso Slovenijo. Pripomniti moramo, da je bila Mohorjeva tiskarna že prej tudi zadruha do leta 1940., ko se je na ukaz vlade morala preosnovati v družbo z omejeno zavezo. Ta družba se je sedaj razšla in dne 27. novembra 1945 je bil v Ljubljani ustanovni občni zbor zadruga (Družba sv. Mohorja, 1945, 34).

V članku opisana dvojnost, ki je utemeljena s predvojnimi stanjem, je kajpak omogočala oblasti povečano navzočnost v družbi. Na prvem mestu je to dosegla, ker je na zadrugo prešla praktično vsa za delovanje potrebna infrastruktura v Celju, na drugem pa s kadrovske sestavo organov bratovščinskega in zadrugnega dela. Čeprav so bili v obeh v glavnem isti ljudje, je že dejstvo, da je bil na čelu zadruga nekdanji krščanski socialist in podpredsednik vlade Marijan Breclj, medtem ko je bil njen podpredsednik predsednik družbe Franc Cukala, govorilo jasen jezik. Nova ureditev je svoje zobe pokazala tudi z okoliščino, da je zadruha izdajala tudi knjige, ki so bile v precejšnjem nasprotju z vrednostnimi izhodišči Mohorjeve družbe (prim. Smolik, 1996, predvsem 75).

Da je takšna rešitev, sicer bržkone cena preživetja najstarejše slovenske založbe v matici, za seboj potegnila precejšnjo idejno preusmeritev ali raje prilagoditev, mohorjanom seveda ni ostalo skrito. France Stele

leta 1951, ko je pohvalil rast družbe, ni mogel mimo omembe, da so jo po »obuditvi« nekateri razglašali za komunistično (Iz kronike, 1951, 64). In čeprav je bilo, kot že omenjeno, onkraj državne meje kar nekaj zagovornikov ohranitve enotnosti obeh vej, je nedvomno tudi pod vtisom razvoja v Sloveniji na Koroškem prevladala tista smer, v kateri sta prednjačila Valentin Podgorc in Rudolf Blüml in ki je navijala za obnovo samostojne družbe v Celovcu. Po neuspešnih pogovorih med predstavniki obeh vej na Koroškem je bil leta 1948 izvoljen prvi povojni celovski odbor, družba pa je vnovič postala tudi lastnica leta 1940 zaplenjenih nepremičnin v koroški prestolnici. S tema korakoma in z izdajo samostojnega celovškega »knjižnega daru« namesto celjskega je bil razhod Celjanov in Celovčanov bolj ali manj zapečaten (Inzko, 1996, 47–50). Za slovensko komunistično oblast je z navedenim razvojem odpadel eden poglavitnih razlogov za vsaj nekoliko privilegirano obravnavo Mohorjeve družbe (Gabrič, 1995, 77–78). Kot je razvidno iz besedil v vsakoletnem celjskem koledarju, prehod v novo etapo sicer ni bil takojšen. Tako je poddržavljenje družbinih nepremičnin in tiskarne skupaj z odpravo povojne dvotirnosti sledilo šele v začetku petdesetih let 20. stoletja. Že prej je, menda zaradi pomanjkanja papirja, prišlo tudi do zmanjšanja naklade publikacij (Gabrič, 1995, 78). Zaostritev odnosov med Svetim sedežem in Jugoslavijo (prim. Kolar, 2008 in 2018; Radić, 2014; Griesser-Pečar, 2017) je po letu 1952 dogajanje slednjič zapeljalo v smer, ko se je zdela prekinitev (vsaj samostojnega) delovanja Družbe svetega Mohorja v Sloveniji z ustanovitvijo konkurenčne Prešernove družbe najbližje (Smolik, 1996, 77–78). Posebej kritično je bilo stanje leta 1955, ko se odbor družbe najprej ni hotel podrediti novi zakonodaji o založništvu, ki mu je nalagal vzpostavitev založniškega sveta, ki bi lahko odločilno posegal v vsebino njenih izdaj. Po srečanju Finžgarjevega naslednika na tajniškem mestu Stanka Cajnkarja – ta je bil med tistimi povojnimi predstavniki katoliške misli v Sloveniji, ki so bili po svojih idejnih izhodiščih socialističnemu miselnemu blagu nedvomno najbližji – s predsednikom vladne komisije za verska vprašanja Borisom Kocijančičem decembra istega leta je družba slednjič pristala na nekak kompromis. Ta ji je res omogočil nadaljnje delovanje, vendar je z založniškim svetom, v katerem so prevladovali miselnim temeljem Slomškove ustanove nenaklonjeni ljudje, dobila nekak nadzorni organ, ki je skrbno bdel, da se vsebinsko ni oddaljila od za režim sprejemljivih poudarkov (prim. Gabrič, 1995, 82–84). Po opisani rešitvi svojega položaja je Družba sv. Mohorja hkrati postala Mohorjeva družba in v takšnih razmerah delovala vse do demokratizacije v Sloveniji. Sploh v času, ko ji je predsedoval mariborski pomožni škof Vekoslav Grmič, je izdala veliko kakovostnih leposlovnih in neleposlovnih besedil,

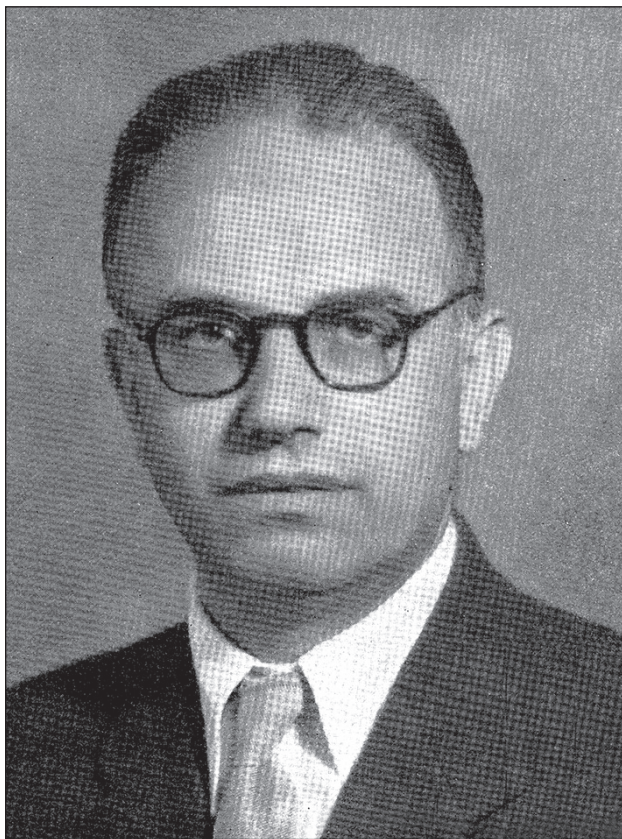
toda od nje zaradi ozkega okvira delovanja seveda ni bilo pričakovati razvijanja konceptov o družbi, ki bi v čem bistvenem odstopali od uradno zapovedanega socializma (prim. Maver, 2013, predvsem 610 s.; Maver & Ravnikar, 2017, 800 ss.).

Faze v razmerju med Mohorjevo družbo in slovensko oblastjo pričakovano niso brez odraza v koledarjih iz prvega desetletja po drugi svetovni vojni. Vidne so posebej v različnem deležu, ki ga zavzemajo družbeno-politične teme v njem nekako do koledarja za leto 1951 in pozneje, ko je besedil s takšno vsebino precej manj.

OKUPACIJA, ODPOR IN REVOLUCIJA V KOLEDARJU DRUŽBE SV. MOHORJA V PRVEM POVOJNEM DESETLETJU

Če bi kak ud Mohorjeve družbe po naključju ne vedel, kaj se je v Sloveniji dogajalo od začetka do sredine leta 1945 (o tem dogajanju prim. Hančič, 2015; Repe, 2016; Maver, 2016; Bajc & Lampe, 2017; Čepič, Guštin & Troha, 2017; Lampe, 2017) se gotovo ne bi mogel načuditi razliki med družbinima koledarjema za leti 1945 in 1946. Vsaj na prvi pogled se namreč zdi, kot da je vrednostni koordinatni sistem publikacije postavljen na glavo. Ljudje, o katerih se v njeni izdaji za leto 1945 govori kot o junakih, so naslednje leto označeni za krivce za najsrmatnejši trenutek slovenske zgodovine, gibanje, ki mu je v starejšem koledarju pripisana krivda za civilizacijski zdrs medvojne Slovenije, pa je v mlajšem predstavljeno kot zastavonoša narodne osvoboditve. Seveda takšnega obrata v sorazmerno kratkem času spričo razmer ni opravil le Mohorjev koledar (prim. o okoliščinah Vodušek Starič, 1992; Deželak Barič, 2016). Toda vseeno je koristno od blizu pogledati vsaj en zgled. V koledarju za leto 1945, ki je bil natisnjen ob koncu leta 1944, je rečeno:

Ljubljana, vrt krvavih cvetov! [...] Zločinski val brezbožnih napadov se je sprožil. Začeli so padati ljudje, ki so zvesto služili narodu. Padli so Emer, Rojic, Praprotnik, Kikelj, Župec, Peršuh, Majdič, Kukovič in še drugi. [...] V morje solza in krvi te je potopil brezbožni komunizem, bela Ljubljana! Tvoj nadpastir, tvoj škof je trpel s teboj. Ko je videl, kako zagrinjajo temni oblaki brezbožnega komunizma tvoje prebivalce, je to strašno zmoto obsodil in pred njo svaril. [...] Toda veliko tvojih prebivalcev ga ni poslušalo. Z brezbožniki so ga zasramovali in mu stregli po življenju. Toda Vladar življenja nam bo na dan sodbe povedala, kaj je bil škof dr. Gregorij Rožman v najhujših dneh svojemu narodu, kako ga je branil pred Badoglijevo, večkrat tako krivično vojaško oblastjo, koliko Slovencev je sam in po svojih duhovnikih in vplivnih katoliških možeh rešil telesne in dušne smrti, bede in obupa (Mohorski, 1944, 43–44).

Slika 2: Stanko Cajnkár - Kot desna roka tajnika Franca Saleškega Finžgarja in pozneje tudi formalno tajnik družbe je odločilen pečat vsebini koledarja v desetletju po drugi svetovni vojni dajal Štajerec Stanko Cajnkár. Pred vojno je bil med slovenskimi duhovniki nekaj disident, po drugi svetovni vojni so se njegovi pogledi še najbolj bližali tistim novih oblastnikov (Vir: Wikimedia Commons).

Ob koncu leta 1945 ali v začetku naslednjega se je resda bistveno več mohorjanov lahko seznanilo s precej drugačnim razumevanjem dogajanja. Eden njegovih akterjev, nekdanji krščanski socialist Tone Fajfar, jih je namreč – po naključju tako rekoč na isti strani publikacije – poučil:

Škof Rožman je prvič javno nastopil proti OF ob pogrebu s smrtjo kaznovanih organizatorjev fašističnih društev, Župca in Kiklja. Z njegovim nastopom je bilo uradno vrženo v borbo geslo, ki se je do nerazumljivih skrajnosti izrabljalo do današnjega dne: boj za Boga, vero in Cerkev, ki da je ogrožena od OF. Pod tem geslom so se čez nekaj mesecev začeli zbirati izdajalski oddelki bele garde, pod tem geslom so aretirali, preganjali

in morili zavedne Slovence, pod tem geslom so polagali čez dve leti judeževsko prisego zvestobe poganu Hitlerju. [...] Brez Komunistične partije, ki je na čelu s tovarišem Titom organizirala osvobodilno borbo jugoslovanskih narodov, bi danes ne bilo Jugoslavije ne ljudske demokracije ne enakopravnosti narodov, ampak bi ostala od naših narodov zgolj razvalina, tvarna in duhovna. [...] To spoznanje je potrebno predvsem nam katoličanom, ki smo bili desetletja žrtve zagrizene lažnive propagande (Fajfar, 1945, 44–45).

Pri besedilih v povojnem Mohorjevem koledarju (in gotovo tudi v tistem za leto 1945) seveda ni moč z gotovostjo reči, v kolikšni meri odražajo samo stališče svojih avtorjev, v kolikšni meri pa bi v drugačni obliki ali z drugačnimi poudarki sploh ne mogli iziti ali je bila njihova objava celo pogoj, da je publikacija sploh zagledala luč sveta (prim. o podobnih primerih, ko je šlo za katoliški tisk v povojni Sloveniji, Bizilj, 1991, zlasti 45 ss., in Maver & Ravnikar, 2017, predvsem 796). Vsaj za koledarje po letu 1945 je vloga »cenzorjev« v podobi tistih članov odbora Družbe sv. Mohorja, ki so bili blizu oblasti,² nesporna, zadnjo besedo pa naj bi imel Boris Ziherl (prim. Smolik, 1996, 75; o podobnih primerih režimskega nadzora gl. Friš & Hazemali, 2017). Ne glede na to so se snovalci prve povojne izdaje koledarja, ki je bila natisnjena v vrtoglavih 97.000 izvodih, zavedali, da mnogi bralci iz vrst katoliške skupnosti ne bodo mogli kar zlahka prebaviti že na prvi pogled (in iz primerjave obeh navedenih odlomkov) jasno vidnega salta. Zato so takoj za tradicionalni koledarski del, ki je pričal o nadaljevanju ustaljenih vzorcev, postavili nekoliko bolj opombo: »Vemo tudi, da se utegne temu ali onemu bralcu zdeti kak stvaren članek v koledarju oster. Toda zavedati se moramo, da kolesa zgodovine ne moremo zasukati nazaj in je treba marsikateri zgodovinski resnici pogledati v obraz« (Družba sv. Mohorja, 1945, 35).

Tudi pojasnjevanje omenjenega salta je – ob pomembnejšem vsesplošnem družbenem ozračju – narekovalo, da v osrednjem delu knjižnega daru za leto 1946 z izjemo nekaj povsem praktičnih besedil skoraj ne najdemo prispevka, ki ne bi bil vsaj od daleč navezan na tematiko medvojnega dogajanja in povojnega ustvarjanja novih družbenih razmerij. To ne velja samo za neleposlovne, marveč tudi za leposlovne dele publikacije.

Iz gradiva je razvidno, da je bilo potrebno bralstvu »spremembo smeri« in hitre družbene spremembe v času takoj po drugi svetovni vojni, ko je bil spomin na krvavo medvojno in povojno dogajanje na Slovenskem še izjemno živ, pojasnjevati predvsem na nekaterih občutljivih točkah. Med njimi je bilo po vsem videzu pomembno vprašanje, ali je bil odpor proti okupaciji na način, ki je zahteval veliko žrtev, res nujen. Po

² V zgodnjem povojnem obdobju so med odborniki za takšne veljali predvsem Tone Fajfar, France Bevk, Franc Kimovec ali poslanec Beno Kotnik (prim. Gabrič, 1995, predvsem 80).

pomenu je v besedilih iz koledarja sledila razlaga domnevne nujnosti revolucije, brez katere bi bila zmaga nad okupatorji po mnenju avtorjev besedil nepopolna. Vsaj v prvih povojnih letih, ko ekscesnega medvojnega (in povojnega) nasilja tudi pri pozneje zmagoviti komunistični strani v spopadu med Slovenci še ni bilo moč čisto zanikati, je bilo nekaj truda vloženo še v pojasnjevanje omenjenega revolucionarnega nasilja.

Pri pojasnjevanju, da je bil odpor v obliki, kot je bila izbrana, potreben ne glede na hudo trpljenje, ki ga je posredno ali neposredno povzročil in ki je bilo ob koncu leta 1945 seveda še živo pričujoče, je bila za katoliško občinstvo priročno sredstvo mobilizacija starozaveznih zgledov. Janez Janžekovič, eden vodilnih predstavnikov »vzhodnoštajerskega toka« znotraj slovenskega katolištva v prvi polovici 20. stoletja (gl. recimo Juhant, 2010, predvsem 172 ss.; Maver, 2013, predvsem 616 ss., in Maver, 2014a, *passim*), si je pozneje pri nekaterih sicer prislužil pohvalo, da je pravilno postavil razmerje med narodno in versko pripadnostjo (gl. Pirc, 1990). Toda v besedilu za prvi povojni Mohorjev koledar je ob sklicevanju na Mojzesa razvil pravo teologijo nujnosti povezovanja s sorodnimi narodi in nasprotovanja bolj oddaljenim, da ne rečemo sovražstva do njih. Filozofove misli so za povojno vzdušje in sočasno dileme navadnih ljudi tako značilne, da jih je vredno navesti nekoliko širokogrudneje:

*Za svojo domovino se je često treba tudi boriti. Bog je to Izraelcem naravnost zapovedal. Toda malega naroda se rado polasti malodušje. Pojavijo se hujskači, ki mu dopovedujejo, da bi bilo v tuji državi bolje. To je izkusil tudi Mojzes pri svojem ljudstvu, ki je začelo godrnjati zoper njega in govoriti: »O, da bi bili umrli v egiptski deželi ... Zakaj nas vodi Gospod v to deželo, da pademo pod mečem?« [...] Toda Bog ne mara strahopetcev. **Ljudstvu, ki se ni hotelo boriti za svojo domovino in za svojo svobodo, je naložil strašno kazen** [podčrtali A. M., N. M. Š. in D. F.] [...] S sorodnimi narodi je treba navezati tesnejše stike kakor s tujimi. Bog je Izraelcem posebej ukazal: »Ne mrzi Edomca, kajti tvoj sorodnik je (5 Mojz 23, 8)!« [...] Do sovražnikov je treba biti bolj odločen in njihove krivice kaznovati. »Gospod je govoril Mojzesu: 'Bodite sovražni Madiancem in jih tepite! Kajti sovražno so ravnali z vami [...]« (Janžekovič, 1945, 124).*

Po tem odločnem uvodu, v katerem je evociral celo Božjo kazen za vse, ki se za domovino ne bi hoteli (ali se niso hoteli) boriti, je Janžekovič nedvoumno povedal, kdo so (bili) »Madianci« (Midjanci) njegove sodobnosti:

Najnevarnejši sovražnik naše narodne svobode je fašistični Nemec, to izkušamo Slovenci že

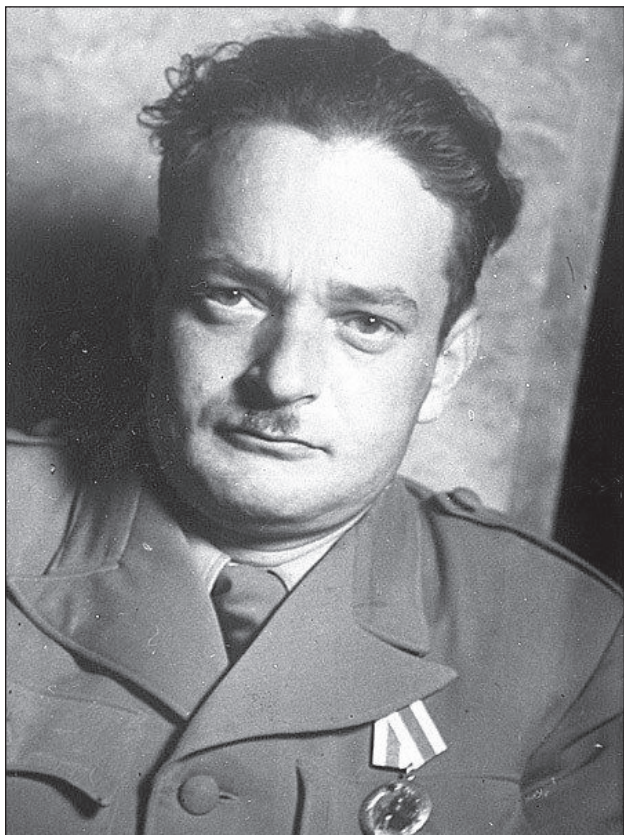
dolgo let. Zadnja leta nas je hotel kot narod naravnost, premišljeno in čim prej ubiti. Zato že vsaka misel, da bi mogli Slovenci kje kako s fašističnimi Nemci živeti v državni skupnosti, meji na veleizdajo. [...] Če bi se kje še kdo našel, ki bi škilil čez severno mejo, poskrbimo, da ga pošljejo čim prej čez njo! (Janžekovič, 1945, 127).

V podobnem duhu, a z nekoliko manj metafizičnimi toni je potrebnost in naravo slovenskega medvojnega odpornišstva v naslednjem koledarju utemeljeval eden najzvestejših sodelavcev celjske Mohorjeve družbe po drugi svetovni vojni Stanko Cajnkar, ki je izšel iz istega miselnega okvira kot Janžekovič (prim. Dolenc, 1977a in b). Med drugim je v svojem razmišljanju bolj poudaril eksistenčno ogroženost Slovencev ob okupaciji, na katero je sicer ravno tako jasno namignil profesor filozofije iz Svete Marjete niže Ptuja, in se bolj dotaknil boleče točke razdejanja, ki je nastalo (tudi) kot posledica odporniških akcij. Cajnkar je podčrtal posebnost slovenskega položaja med drugo svetovno vojno:

*Saj smo prav za prav samo mi bili dokončno na smrt obsojeni. Samo mi bi bili izginili v celoti, samo mi bi prenehali biti narod s svojim jezikom in s posebno kulturo. Gotovo so imeli nekateri drugi narodi številčno večje izgube kakor mi. Judov so Nemci pobili vsaj pet milijonov. Ni pa bilo mogoče, da bi jih uničili kot narod, ker so raztreseni po vsem svetu. Poljakov je padlo mnogo več kakor nas, toda kot narod bi bili ostali. [...] Za vsakega zvestega, zavednega Slovenca je bila misel na nemško zmago nekaj tako pošastnega, da ni smela biti uresničena, **pa četudi bi nas polovica palo** [podčrtali A. M., N. M. Š. in D. F.]. Tega marsikdo ni razumel in še tudi danes ne razume. Kdor je ob vsaki požgani hiši obupaval in svaril pred vsakim nadaljnjim odporom, ni gledal celotni resnici v obraz. Zato tudi ni mogel biti pravičen tistim, ki so se za našo svobodo borili (Cajnkar, 1946, 146).*

Niti čez desetletje prepričanje, da je potrebno odpor v povezavi s strahotnimi (očitno tudi povojnimi) žrtvami, pred bralci Mohorjevih publikacij nekako upravičiti in osmisliti, še ni čisto prešlo, četudi je bilo takšnih mest morda manj. A v spominskem zapisu ob desetletnici konca druge svetovne vojne, ki je ostal nepodpisan (odraža pa Cajnkarjevim podobne misli) se je vseeno oglasila apologetska struna, le da so Poljake kot zgled zamenjali bližji Srbi:

Če bi bili v prvi svetovni vojni zmagali Avstrija in Nemčija, bi bila Srbija skoraj gotovo za nekaj časa izgubila svojo državno samostojnost. Bila bi črtana iz seznama neodvisnih evropskih dežel. Srbski

Slika 3: Boris Kidrič - Med vodilnimi povojnimi slovenskimi politiki naj bi bil Mohorjevi družbi najbolj naklonjen Boris Kidrič. Družba se mu je oddolžila tudi z žalnim vencem, ki so ga njeni predstavniki prinesli na njegov pogreb leta 1953 (Vir: Alchetron, Free Social Encyclopedia for the World).

narod pa bi bil obstal. [...] Slovenci pa bi bili izbrisani s površja zemlje kot narod, kot kulturna enota, kot nosilci slovenske dediščine, če bi bili zmagali nemški nacisti ali italijansko-madžarski fašisti. [...] Ker smo poznali te načrte, nas je to spodbujalo, ko smo se zagnali v boj na življenje in smrt. [...] Opravičevalo je strogost, odločnost, neizprosnost. **Opravičevalo je celo kri, kazni in boleča čiščenja** [podčrtali A. M., N. M. Š. in D. F.] (Važna desetletnica, 1954, 28).

Lahko rečemo, da so sporočilo o odporu proti okupatorju kot dolžnosti dopolnjevala leposlovna besedila. V prvih povojnih letnikih koledarja je bilo takšnih veliko. Med najznačilnejše lahko uvrstimo spominska zapisa Franca Ksaverja Meška Križev pot o začetku nemške okupacije na Štajerskem in preganjanju slovenske duhovščine v koledarju za leto 1947 (Meško, 1946) in dravograjskega prošta Matije Munde *Izgubljena desnica* o njegovem ujetništvu v koncentracijskem taborišču Dachau leto pozneje (Munda, 1947).

Druga točka, na kateri je bilo potrebno večkrat poseči po pojasnilih za tradicionalno bralstvo Mohorjevih publikacij, so bile (hitre) revolucionarne spremembe. Temu posvečena besedila so bila kajpak tesno povezana s sodelovanjem Mohorjevega koledarja pri utemeljevanju kronskih projektov povojne oblasti, o čemer bo še nekaj govora v nadaljevanju. Najprej pa je bilo potrebno nadgraditi povedano o nujnosti odpora in osvobodilnega boja. Niti mobilizacija Mojzesa, po kateri je posegel Janžekovič, sama po sebi namreč še ni upravičevala dramatičnih posegov v življenje predvsem kmečkega prebivalstva v povojnem desetletju. Zato je Cajnkar v zgoraj navedenem prispevku položil mohorjanom na srce, da so korenite spremembe po vsaki vojni samoumevne, saj »pomeni taka vojna tudi velik preokret vsega človeškega mišljenja. Zato je doba, ki vsaki veliki moderni vojni sledi, z vso nujnostjo nova. Stari svet se v takih pretresih vedno močno poruši« (Cajnkar, 1946, 146). Nazadnje pa je duhovnik posegel še po argumentu o večjih pravicah tistih, ki so se prvi in z največjim navdušenjem odločili za odpor (ki je bil že prej razglašen za nujnega). Njegovemu dokazovanju, v okviru katerega je znova poudaril, da nekateri v Sloveniji ne razumejo povsem očitnih stvari, je bilo težko ugovarjati: »Ljudje, ki so mnogo žrtvovali, predložijo svoje račune in zahtevajo svoje plačilo. Tako je bilo in bo. Tudi tega mnogi nočejo razumeti. Zato ne razumejo sprememb, ki so po takih dogodkih kar nujne« (Cajnkar, 1946, 147).

V istem Mohorjevem koledarju za leto 1947 je samoumevnost družbenih sprememb z vso avtoriteto podčrtal predsednik Mohorjeve zadruge in podpredsednik slovenske vlade Marijan Breclj. V njegovem besedilu prostora za dvom seveda ni bilo niti toliko kot v Cajnkarjevem, kjer v ozadju vseeno odmevajo pomisleki, s katerimi se je očitno srečeval na terenu. Za Breclja je bil položaj neproblematičen: »Borba proti okupatorju in domačim izdajalcem je bila nujno zvezana z borbo za oblast ljudstva. Ne bi si mogli zamisliti prave osvobodilne vojne in ne bi mogla ta vojna roditi takih uspehov, kakor jih je, če je ne bi vodile osnovne ljudske množice, če ne bi bila oblast, ki se je gradila v borbi sami, res ljudska oblast« (Breclj, 1946, 44). Čudežno besedno zvezo o »ljudstvu na oblasti« kot posledici medvojne odpora je že leto poprej razvil Janez Janžekovič, ko je razmišljal, da smisel politike ni v tem, da opozicija nagaja vladi in da vlada tlači opozicijo, ker da je tako samo tam, kjer »ni ljudstvo na oblasti. Pri nas pa imamo ljudsko republiko, odločilno besedo ima ljudstvo, fašizem je zlomljen« (Janžekovič, 1945, 127).

Narava povojnih revolucionarnih pretresov je marsikoga med mohorjani seveda vznemirjala še v petdesetih letih. Nevralgičnim točkam se kljub zmanjševanju njihovega pomena ni bilo moč izogniti niti v jubilejnim zapisu ob desetletnici konca vojne. Uvodničarji so jih povzeli takole:

Osvobodilno gibanje pa je postavilo v isto vrsto z osvoboditvijo narodnega in kulturnega življenja tudi osvoboditev iz gospodarske odvisnosti. [...] Zato seveda tudi razočaranja ni manjkalo. Izguba (včasih je samo omejitev dovolj) premoženja, prvenstva, političnih in socialnih prednosti, omejitev kulturnih ustanov, verskih in cerkvenih svoboščin, vpliva v javnem življenju in še marsičesa drugega prizadene navadno pač tudi ostrino človekovega spomina (Važna desetletnica, 1954, 30).

Tretje področje, na katerem so snovalci povojnih Mohorjevih koledarjev začutili močno potrebo po razlaganju, je bil, kot že omenjeno, velik obseg revolucionarnega nasilja. V prejšnjih primerih je bilo že razvidno, da so ga poskušali opravičevati predvsem z nujnostjo protiokupatorskega boja in družbenih sprememb, ki da so vsaj občasno zahtevali, kot beremo v zgoraj navedenem jubilejnim zapisu, neizprosno ostrino pri kaznovanju. Vendar je morda najznačilnejše tozadevno besedilo že omenjeni prispevek Toneta Fajfarja o Osvobodilni fronti. Glede na to, da je bilo vsaj mohorjanom iz Ljubljanske pokrajine še živo v spominu popolnoma obrnjeno prikazovanje komunističnih ukrepov in njihovih žrtev, si je moral visoki funkcionar nove oblasti zastaviti dve nalogi. Prva je bila, da je posebej umore najbolj znanih žrtev, kakršne so bili Župec, Kikelj ali Ehrlich, prikazal kot uresničitve smrtnih obsodb zaradi izdajalskega delovanja. To je razvidno že iz zgoraj navedenega odlomka. Drugič je moral pokazati, da organiziranje protikomunističnih enot ni bilo samoobrambne narave, marveč je izviralo iz vnaprejšnje želje po sodelovanju z okupatorjem proti Osvobodilni fronti. V tem duhu je skušal Fajfar najprej oprati svojo organizacijo krivde za bratomorni spopad, katerega posledice je imela, še enkrat poudarjamo, večina bralcev seveda živo pred očmi: *»Vodstvo OF je kmalu prišlo na sled sovražni delavnosti. Zavedalo se je nevarnosti bratomorilskega klanja, če pravočasno ne ukrene vsega, da tak razvoj prepreči. Ker so niti sovražnih priprav vodile v glavnem v duhovniške kroge in katoliške organizacije, se je Izvršni odbor obrnil na tistega, čigar vpliv je bil v teh krogih najveljavnejši, na ljubljanskega škofa dr. Rožmana«* (Fajfar, 1945, 43). Potem ko je s svojimi izvajanci vsaj s svojega vidika »demoniral« predstavo o dobrem nadpastirju ljubljanske krajevine cerkve, ki so se je mohorjani med drugim spomnili iz zadnjega koledarja, je v nadaljevanju prešel na nemara še občutljivejše in zgoraj omenjeno vprašanje o izvoru protikomunističnega odpora (oziroma odpora proti Osvobodilni fronti) med Slovenci. Jasno je, da je vzpostavil drugačno zaporedje dogodkov od tistega, ki je bilo spet razvidno iz Mohorjevega koledarja za leto 1945:

Časopisje je začelo z besnimi napadi, začelo se je izrabljanje prižnic in celo spovednic za borbo proti osvobodilnemu gibanju. Bela garda se je organizirala, in to dolgo poprej, preden je padel prvi duhovnik, kaznovan za izdajstvo. Potrebno je, da to dejstvo posebno pribijemo, ker je izdajalska bela garda skušala vedno dokazovati, da je nastala zaradi samoobrambe pred partizanskim »nasiljem« ob času prvega svobodnega ozemlja. Vsakemu Slovencu je danes dobro znano, da bela garda ni nastala iz samoobrambnih namenov, ampak se je od vsega početka, od pomladi 1941, organizirala z določnim namenom, odločilno se spopasti z OF in za vselej zlomiti v ljudstvu njegovo voljo do življenja, do borbe za lepšo bodočnost (Fajfar, 1945, 44).

Nekako razumljivo je, da so v poznejših letih postali vsaj neposredni namigi na državljansko razsežnost medvojne spopada z omdikanjem dogajanja redkejši. Niso pa mogli povsem izginiti, kot pričajo omembe »potrebnosti kazni«, »očiščevanja« ali načela, da tisti, ki je v osvobodilnem boju najbolj trpel, svoje trpljenje tudi zaračuna drugim, ki smo se jih dotaknili zgoraj.

MOHORJEV KOLEDAR IN »GRADNJA NOVE DRUŽBE«

Usmerjanje k »pravilnemu« razumevanju doživete ga med drugo svetovno vojno in takoj po njej je ostala pomembna rdeča nit družbeni problematiki namenjenih prispevkov v osrednji publikaciji celjske Mohorjeve družbe, vsaj v nekrologih vse tja v osemdeseta leta 20. stoletja. Nekakšno »novo kvaliteto« je omenjena rdeča nit dosegla, ko je v zapisu ob desetletnici ustanovitve Osvobodilne fronte Bogo Grafenauer vzpostavil zase značilno povezavo med medvojnimi uporništvom in starejšimi fazami slovenske zgodovine, predvsem s kmečkimi upori (gl. Grafenauer, 1950; o Grafenauerjevi vlogi v povojnem slovenskem zgodovinopisju prim. nasprotujoča si pogleda pri Simoniti, 1992, in Luthar, 1993).

Toda nekako skladno z dotedanjo naravo Mohorjevega koledarja je bilo tudi, da je svoje jedrno občinstvo, predvsem iz kmečkih vrst, pripravljaj in usposabljal za soočanje z izzivi vsakokratnega vsakdana. Slednji so bili v prvem povojnem desetletju zlasti za konservativnejše Slovence znatni, predvsem pa nepredvidljivi in spremenljivi. Kako jih je skušal (verjetno znova pod budnim očesom oblasti) lajšati Mohorjev koledar, si bomo ogledali ob treh zgledih. Prvi zgled je navajanje monarhije vajenih ljudi na novo, »ljudsko« republiko. Opozorili smo že na Janžekovičevo dokazovanje, da je Jugoslavija nekaj posebnega, ker je pri nas »ljudstvo na oblasti«. Nalogo, novo stvarnost tako rekoč nemudoma po njenem nastopu (saj je bila republika v Jugoslaviji oklicana konec novembra 1945, medtem ko je koledar izšel že pred koncem leta) približati bralstvu, je dobil

kar Prežihov Voranc (ki je v istem Mohorjevem koledarju nastopil še s koroško črtico s plebiscitno tematiko *Odpustki*). V kar obširnem poročilu o delovanju ustavodajne skupščine z značilnim naslovom *Živela ljudska republika!* verjetno osrednje mesto pripada razpravi Borisa Kidriča, v kateri je slednji v Beogradu govoril, da si Slovenci od vseh narodov najbolj želijo (ljudsko) republiko, kajti:

Slovenski narod je bil 1300 let pod tujim suženjstvom. Njegovo trpljenje, njegova neenakopravnost je bila vedno vezana na tujca in na monarhije. V imenu narodnih poslancev lahko izjavim, da to, za kar se je boril slovenski narod v nerazdružljivi skupnosti vseh jugoslovanskih narodov, ne bi dobilo svojega sijajnega potrdila, če ne bi dobili republike (Prežihov Voranc, 1945, 51–52).

Razumljivo je nadalje vztrajno ogrevanje konservativnih prejemnikov mohorskih knjig za novotarijo v podobi gospodarske »petletke«. Slednji je posvečenih kar precej člankov na vidnih mestih skozi več letnikov. Da bi bolj zaleгло, je besedilo s programskim naslovom *Vse za petletko!* prispeval tudi Franc Saleški Finžgar kot živa vez z izhodišči Družbe sv. Mohorja. A nekako najznačilnejši je nepodpisani članek, v katerem avtor neznani pojem iz političnega novoreka pojasnjuje z metaforiko iz kmečkega življenja. Pred članek so bili sicer postavljeni govor maršala Tita o petletki s kongresa Ljudske fronte (gl. Broz, 1947) in izjave najvidnejših slovenskih velmož, Edvarda Kardelja, Mihe Marinka in Borisa Kidriča, o tem, kako je potrebno Titove smernice udejanjati (Broz, 1947, VIII). Tudi sam osrednji članek o petletki v koledarju za leto 1948 se je začel z bombastično ugotovitvijo, da »odkar je Balkanski polotok, kjer je tudi naša zvezna država, obljuden, še nikdar ni bilo o kakem političnem ali gospodarskem dogodku toliko govorice kakor o naši petletki« (Petletka, 1947, 42). A ker pisec ugotavlja, da bo po naravi konservativno ljudstvo kljub vsej množini informacij utegnilo še zmeraj godrnjati, kaj nam je petletke sploh treba, mu postreže z razumljivejšo govorico:

Za take, povsem zveste, a vendar po naravi konservativne državljane se nam zdi potrebno, da povsem preprosto, a stvarno spregovorimo tudi v koledarju in podamo samo nekaj splošnih, načelnih misli o naši petletki, o petletnem načrtu (sedaj mu pravijo plan), kako postopoma obnoviti, kar je razdejanega, izboljšati, kar je zanemarjenega, in dodati za splošno ljudsko korist, kar je malomarnost zgolj kapitalističnega prejšnjega gospodarstva zamudila ali namerno opustila. Za primer si oglejmo najprej kmečki dom in kmečko posestvo, in sicer tako, ki je bilo po slabem gospodarju blizu propada. V

tak dom se priženi mlad mož, priden, pošten, delaven in goreč za resničen napredek. [...] Mlada žena ga ljubo gleda, v očeh ji igrajo solze. Sram jo je, ko je mož dobil vse narobe krog hiše. Boječe vzdihne: 'Kako bova popravila vse to zamujeno?' 'Nič se ne boj. Kar sem prinesel k hiši, s tem bomo uredili dom, a vse drugo bo naredilo najino delo — seveda ne v enem letu. V nekaj letih — imam že načrt v glavi — boš komaj spoznala podedovani grunt.' Tak grunt je bila naša Jugoslavija, ko je bilo vojske konec (Petletka, 1947, 42).

Spremljanje uresničevanja tako pojasnenega načrta se je nadaljevalo v naslednjih letih. V koledarju za leto 1949 je Finžgar v že navedenem prispevku, preden se je posvetil povzemanju uspehov po poslanici maršala Tita, razveselil bralce z mednarodno uspešnostjo jugoslovanske petletke, kajti »danes pišejo tudi v inozemstvu, v državah, ki nam niso naklonjene, cele knjige o takih večletnih načrtih in priznavajo, da so nujno potrebni in prevažni za vse tiste države, ki je strašna vojska v njih zapustila obupno razdejanje in kupe razvalin« (Finžgar, 1948, 36). Leto zatem se je France Seunig (1949) v članku, ki je bil precej daljši od povprečnega koledarskega in opremljen s številnimi fotografijami, lotil podrobne analize dotedanjih sadov izvajanja načrta. Že takoj na začetku je pokaral tiste, ki bi še utegnili razmišljati v starih kategorijah, po katerih je kaj veljalo samo zvišanje plač ali (za kmeta) cen kmetijskih pridelkov:

Borba za splošno povišanje mezd in za boljše cene kmetijskih pridelkov je potrebna v kapitalističnih državah, kjer si izkoriščevalski razred prilašča velik del dobičkov tistega, kar proizvajata delavec in kmet. [...] Delavec in kmet sta se skušala rešiti iz revščine predvsem z višjimi mezdami in boljšimi cenami za pridelke. [...] Kako pa je danes? Ljudska revolucija je pregnala kapitaliste. Ustvarjamo socialistično družbo, ki ne dopušča izkoriščanja človeka po človeku (Seunig, 1949, 34).

Takoj za obsežno razpravo o sijajnem poteku petletke je sledilo besedilo, ki so ga ponovno naložili pisatelju Finžgarju. Šlo je za oreh, ki je bil za slovenskega kmeta še trši od sprijaznjenja s petletko, ker ga je zadeval v živo. Če je moral Mohorjev koledar kar nekaj črnila preliti že ob agrarni reformi takoj po vojni, se je bilo načrtovane, a potem v sovjetski obliki ne izpeljane kolektivizacije kmetijstva (prim. Čoh Kladnik, 2011; Čoh Kladnik, 2016) potrebno lotiti še resneje. Pravzaprav so nalogo Finžgarju poverili kar obakrat. Ob agrarni reformi se mu je zdelo najprimerneje znova mobilizirati Staro zavezo in Mojzesa, v katerem je

prepoznal prvega agrarnega reformatorja, »ki je uravnavanje posestev s svetim letom hotel urediti za stalno. Postavil je meje pohlepnosti in lakomnosti, ohranil nekakšno enakost med prebivalci, zasul prepad med bogatimi in revnimi in zavrl porast lastnine srečnejših in imovitejših brez omejitve« (Finžgar, 1946, 120).

Ko je šlo ob koncu štiridesetih let za prisilno združevanje kmetov v zadrage, ni bilo tako preprosto. Zato je poskušal najuglednejši pisatelj med tedanjimi slovenskimi duhovniki vsaj dokazati, da so zadrage prastara, tako rekoč naravna oblika gospodarskega življenja Slovencev:

Naša slovanska in slovenska zgodovina nam priča, da je bilo vse prvotno družinsko in družbeno življenje Slovanov in Slovencev osnovano na zadrugi. Zadruga je bila družba sorodnikov, ki so skupaj bivali v eni (tudi v več hišah) in vzajemno obdelovali nedeljivo posestvo. [...] Zadruga je bila zlasti Hrvatom in Srbom narodna svetinja. Ob združenem ognjišču je bil vir tiste zdrave telesne in npravne moči, s katero so se obranili popolne turške sužnosti (Finžgar, 1949, 48–50).

Pristavimo naj še, da so skušali kolektivizacijske projekte oblastnikov svoji klienteli v Mohorjevem koledarju približati tudi s kakšnim leposlovnim besedilom. Značilen zgled zanj je programska pesem *Nova družina* Geme Hafner, objavljena v koledarju za leto 1950 (gl. Hafner, 1949).

MEDNARODNA POLITIKA PRVEGA POVOJNEGA DESETLETJA V KOLEDARJU DRUŽBE SV. MOHORJA

Koledar Družbe sv. Mohorja mohorjanom po dolgem izročilu ni približeval le domače stvarnosti, marveč tudi mednarodne dogodke, že v avstrijskih in starojugoslovanskih časih včasih s precej podrobnostmi. Omenjeni praksi je ostal dosledno zvest po drugi svetovni vojni. Seveda pa bi od njegovih kronistov mednarodnega dogajanja zama pričakovali preveliko konsistentnost. Tudi na tej »fronti« so bili preveč vpeti v razumevanje mednarodnih odnosov, ki ga je oznanjala pvojna komunistična oblast. Slednja pa je napravila vsaj en velik salto po informbirojevskem sporu, ki se je nato stopnjeval v začasno precejšnjo bližino zahodnim državam, predvsem Združenim državam Amerike. Posledica omenjenega je, da je lahko bil povprečen mohorjan ne le ob spremljanju mednarodnega dogajanja v domačem tisku, marveč enako ob branju Mohorjevega koledarja precej zmeden. Komaj je namreč dobro pozabil naglo spremembo junakov v zlikovce in zlikovcev v junake med koledarjema za leto 1945 in 1946, že se je soočil s ponovitvijo scenarija, le da je šlo tokrat (samo) za mednarodni parket (o teh obratih prim. Parrillo, 2018).

Zgolj na hitro je potrebno izpostaviti, da se je mohorsko izročilo hkrati nadaljevalo z doslednim spremljanjem položaja Slovencev zunaj jugoslovanskih meja, predvsem v Avstriji in Italiji, kar je bila stalnica predvojnih publikacij Mohorjeve družbe in je zelo vidno še v koledarju za leto 1945 (prim. recimo Rožman, 1944, ali Lovrenčič, 1944).

Po drugi svetovni vojni je vse do svoje smrti leta 1954 nekakšen osrednji »zvezdnik« zapisov o zamejcih duhovnik Ivan Trinko, ki mu je posvečeno lepo število prispevkov (prim. recimo Nadižar, 1946; Rejec, 1946; Zorzut, 1953 in 1954; o razmerah v Beneški Sloveniji prim. Pelikan, 2018). Pričakovano so najudarnejši članki posvečeni koroškemu in tržaškemu vprašanju. V zvezi s Koroško velja omeniti obsežen prispevek Boga Grafenauerja o zgodovini in statistiki slovenskega dela dežele že v koledarju za leto 1946 (Grafenauer, 1945, 96–101) in v času postopnega umiranja obvezne dvojezične šole (prim. o tem Klemenčič & Klemenčič, 2010) članek o slovenskem šolstvu Lojzeta Umeta (1955, 72–80).

Kar zadeva tržaško vprašanje, je že prvi pvojni koledar bralce obsežno seznanil z zgodovinskim ozadjem slovenskih in jugoslovanskih zahtev po mestu in okolici (gl. Kos, 1945, in Gustinčič, 1945). Nazadnje je seveda kljub bombastičnim tonom iz preteklih let pritrdil modrosti jugoslovanskega vodstva ob podpisu Londonskega memoranduma (o poskusih reševanja vprašanja prim. zdaj Tenca Montini, 2018), češ, »ozemlje, ki ga je po tem sporazumu dobila Jugoslavija, po obsegu namreč ni veliko, vendar pa je precejšnjega gospodarskega pomena zlasti za Koper, ki bo s tem dobil širše zaledje in s tem več možnosti, da se razvije v gospodarsko in kulturno središče južnega dela Slovenskega Primorja. Še več od tega ozemlja pa je vredna zavest, da je država vse storila za svoje ljudi, ki pridejo pod Italijo, saj pomeni ta sporazum edinstveno dejanje v zgodovini manjšinskih vprašanj« (Sporazum, 1954, 70).

Na področju svetovnega dogajanja so bili obrati, kot omenjeno, še bistveno večji. Začelo se je z zvestim sledenjem sovjetskim usmeritvam. Tako je avtor mednarodnega pregleda ob koncu leta 1945 ugotavljal, »da je prav gotovo napredni del človeštva žel v preteklem letu velike uspehe« (Košir, 1945, 150). Verjetno tudi z mislijo na bolj konservativno usmerjene koroške Slovence je za vsaj na papirju katoliško publikacijo morda nenavadno odločno zatrdil, da »zmaga krščanske stranke pri parlamentarnih volitvah v Avstriji ni mogla zadovoljiti nobenega resničnega demokrata, ker vemo, da se v njenih vrstah prav tako skrivajo nacisti, kakor se skrivajo v vrstah madžarske stranke malih posestnikov madžarski fašisti« (Košir, 1945, 148). Izrazilo negativno in usklajeno s sovjetskim je bilo še stališče Mohorjevega kronista v koledarju za leto 1949 do Marshallovega načrta: »Na prvem pogovoru o tem

v Parizu je Molotov razkrinkal brezobzirni imperialistični pohlep in vmešavanje v notranje zadeve podpisanih dežel, zaradi česar so vzhodnoevropske države odklonile sodelovanje pri Marshallovem načrtu, ker kot ljudske države niso hotele za skledo leče prodati svoje državne neodvisnosti. Uklonilo pa se je šest najst zahodnih kapitalističnih držav» (Po svetu okoli, 1948, 44–45). Ko je najpomembnejša publikacija celjske Mohorjeve družbe ponovno obiskala bralce, je bila podoba že drugačna. Kronist Josip Mal je z žalostjo v srcu poročal o »skaljenem prijateljstvu« s Sovjetsko zvezo in o resoluciji Informbiroja, ki jo je označil kot »iz trte izvito vojno napoved« (Mal, 1949, 190). Že prej je potožil nad pomanjkanjem sovjetske podpore pri jugoslovanskih prizadevanjih za Trst in Koroško. Glede Koroške se mu je zapisalo celo: »Sovjetska zveza se je že med vojsko sporazumela z velesilami glede Koroške, da bodo ostale meje Avstrije nespremenjene, vendar pa je na videz zastopala koristi Jugoslavije in izrabljala boj koroških Slovencev za priključitev k Jugoslaviji pri svojem trgovanju z imperialisti, da bi tako izsilila od velesil koristi zase« (Mal, 1949, 188). Kljub temu je, kakor je navsezadnje razvidno iz pričujočega navedka, še ostal nespremenjen piščev odnos do ZDA in drugih zahodnih držav. Ustanovitev Severnoatlantskega zaveznitstva je denimo pospremil z jedkim komentarjem: »Atlantski pakt, ki mu pripadajo razen ZDA, Kanade, Velike Britanije, Francije in držav Beneluksa tudi še Danska, Islandija, Norveška, Portugalska in Italija, ne more prikriti svojega izzivalno napadalnega značaja, ki se kaže zlasti z uzakonitvijo oboroževalne tekme (ki je popolnoma nasprotna vsebini in namenom ustanovne listine OZN) in pa v okolnosti, da država ljudske demokracije sploh niso povabili k pristopu« (Mal, 1949, 184).

V naslednjih letih se je plošča potem sukala povsem pod taktirko sprememb v jugoslovanski zunanji politiki. Vsaj »letopiscu« Malu, kot se je sam imenoval v naslovu prispevka, je moralo biti jasno, da ugovarja svojemu lastnemu stališču izpred dveh let, ko je nena doma v Natu zagledal izključno obrambno povezavo, ki je celo nastala zgolj kot odgovor na izzivanje Sovjetske zveze: »Na konferenci v Bruslju zbrani zastopniki držav Atlantskega pakta so izrecno in znova poudarili, da so vsi njihovi sklepi zgolj obrambnega značaja; ker imajo izključno samo namen, da se ohrani mir na svetu. Kar je bilo doslej pravzaprav le v načrtih, to postaja z bruseljskimi sklepi stvarnost: ustvarja se pod izkušenim poveljnikom atlantska armada, ki bo štela 55 do 60 dobro opremljenih in moderno oboroženih divizij. Odkrite hegemonistične (gospodovalne) težnje na eni strani so prisilile drugo stran, da se je združila in pospešila svojo obrambno organizacijo« (Mal, 1951, 36). In ameriški predsednik Harry S. Truman, ki je bil bralcem koledarja še leta 1950 predstavljen kot poosebljenje imperializma in podpore »svetovni reakciji«, si

je v koledarju za leto 1952 zaradi razrešitve generala MacArthurja kot poveljnika sil Združenih narodov v Koreji prislužil prirčno pohvalo: »To odločno in pogumno dejanje predsednika Trumana naj bi vnovič dokazalo, da Združeni narodi nimajo nobenih osvajaških namenov, marveč da so pripravljeni skleniti za obe strani časten sporazum« (Mal, 1951, 41). Hkrati s tem se je spremenil pogled Mohorjevega kronista na korejsko vojno in na novo kitajsko ljudsko republiko (prim. Mal, 1950, in Mal, 1951).

VPRAŠANJE SAMOSTOJNEGA (KATOLIŠKEGA?) PROFILA KOLEDARJA DRUŽBE SV. MOHORJA V DESETLETJU PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Ob takšnem ugaševanju razmislekov o mednarodni politiki v Mohorjevem koledarju se v povezavi z vsem doslej povedanim zelo jasno zastavi vprašanje, koliko lastnega vsebinskega profila je sploh lahko ohranila osrednja periodična publikacija celjske Mohorjeve družbe v prvem povojnem desetletju (in pravzaprav tudi pozneje). Ali lahko od besedil v njej pričakujemo vsebinske poudarke, ki bi v čem bistvenem odstopali od tistih, ki so prevladovali v jugoslovanski javnosti v obnebu uradno zapovedanega socializma? Zdi se, da mora biti odgovor bolj ne kot da. Gotovo je na takšno stanje v prvi vrsti vplival ozek institucionalni okvir, v katerem je lahko delovala družba in izdajala svoj koledar. Ta okvir je pomenil bolj ali manj natančen nadzor oblasti, ki se je, kot smo videli, poigravala celo z mislijo, da bi družbo povsem ukinila ali jo pripojila konkurenčni Prešernovi družbi (prim. zlasti Gabrič, 1995, 77–87). Čeprav ni moč prezreti, da so povojni koledar v glavnem oblikovali tisti katoliški intelektuali, ki so bili že pred vojno blizu nekaterim vidikom socializma, je omenjena okoliščina v primerjavi z nasplošnim manevrskim prostorom za izražanje lastnih stališč drugotnega pomena. Končno ne gre prezreti, da je ob stoletnici Mohorjeve družbe Boris Zihlerl v svojem sladko-kislem jubilejnem besedilu dokaj nedvoumno zažugal družbi, če bi ubirala zanj nesprejemljivo od dveh smeri, ki ju je spoznaval v njeni zgodovini. Zihlerl je ti smeri opredelil takole:

Če danes prelistavamo stare zapiske, časnike in spominske knjige, ki nam govorijo o delu Mohorjeve družbe, nam takoj postane jasno, da sta se že od začetka sem tudi tu borili dve pojmovanji slovenstva in nalog, ki naj jih ima slovenska knjižna družba. Po prvem pojmovanju naj bi imela slovenska knjiga svoj smoter v slovenskem narodu samem. Služila naj bi dvigu slovenskega ljudstva v narod z vsemi prilastki, ki gredo sodobnemu narodu. [...] Že v dobi pripravljanja in ustanavljanja Mohorjeve družbe se je nasproti tistim, ki imajo samo humanizem, omiko v očeh, se pravi, nasproti prešernovske-

mu pojmovanju nalog in smotrov slovenske knjige, uveljavljalo in, žal, dostikrat uspešno uveljavilo drugo pojmovanje, kateremu je bilo slovenstvo zgolj sredstvo za doseg smotrov, ki so bili in ostali tuji resničnim koristim slovenskega ljudstva. Slovenska knjiga naj bi utrjevala v slovenskem ljudstvu hlapčevsko miselnost, pokorščino pred avstrijsko posvetno in cerkveno gosposko, ki ju je v letih pripravljanja in ustanavljanja Mohorjeve družbe neposredno ogrožala revolucija. [...] Boj med tema dvema, povsem nasprotujočima si pojmovanjema nalog, ki naj jih ima slovenska knjiga, se bije ves čas obstoja Mohorjeve družbe, vse do današnjega dne. [...] Naša ljudska revolucija pomeni dokončno sprostitev prvega pojmovanja nalog, ki naj jih ima slovenska knjiga (Ziherl, 1952, 115–116).

Na tej točki je koristna kakšna primerjava s pisanjem družbinega koledarja v obdobju pred drugo svetovno vojno. Pri tem kar hitro ugotovimo, da je bilo možnosti za izražanje kritičnih stališč do v javnosti uradno propagiranih pogledov takrat več, celo v zadnjih letih Aleksandrovega kraljevanja, ko je bil katoliški politični tabor v Sloveniji potisnjen v opozicijo (prim. o tem obdobju Gašparič, 2007; Friš & Gostenčnik, 2018). Za zgled naj navedemo samo dve besedili, ki ju je podpisal Kolednik, nekakšen satirični spremljevalec in komentator družbenega dogajanja v predvojnem koledarju. Za teksti je stal Franc Saleški Finžgar, kar se vidi tudi iz poudarjene socialne note njegovih zapisov (tozadevno o Finžgarju Nadrah, 2010, in Finžgar, 1992, na mnogih mestih).

V Koledarju Družbe sv. Mohorja za leto 1935 je »Kolednik« najprej zabavljajl čez Hitlerja, ki da mu v Nemčiji ne gre vse po načrtih, in je njegovo vladanje razglasil za »neródnó socialno«,³ nato pa se posvetil domačim razmeram. Z mešanico resnóbnosti in hudomušnosti je modroval:

Ko bi bil Kolednik za oblast, bi dal postavó, da mora vsak politik [...] iti za teden dni stanóvat k eni družini v te barake. Glavo stavim, da bi se go-dili čúdeži v socialnem skrbstvu. Tako bi na primer kar čez nóč prišla postavó, da bi móžiček, ki v sivi starosti plete slamnjače za pred sobe in jih pet ur daleč pritóvori v mesto ter jih tam prodaja po tri dinarje, ne plačal prav nobene užitnine, tiste babje hlačmanice pa, ki se na Bledu postavljajo v vrsto in se dajo obzija-vati od komisije, katera ima grje (ne, lepše!) ukrojene in pobarvane hlačnice, bi pa plačale za to norost po jurju davka za brezposelne (Finžgar, 1934, 39).

Nekaj let po drugi svetovni vojni je Finžgar Kolednika sicer obudil, a o njegovem nekdanjem, do oblasti kritičnem jeziku ni bilo več duha in sluha. Nove razmere so ga spremenile v bolj ali manj dolgočasnega moralista, ki prikladno utrjuje jugoslovanske pionirje v njihovem plemenitem poslanstvu. Kolednik se ne more upreti niti temu, da ne bi posegel po za zgodnja petdeseta leta primerni vojaški terminologiji, ko grúčo pionirjev poučuje:

Kaj so torej pionirji? To so tiste posebne čete, ki jih ima vsaka urejena vojska. Naloga teh čet ni vojskóvanje, pač pa pomoč vojskujočim se četam. Odredi pionirjev spremljajo armado. Če ta pride ob prodiranju zoper sovražnika do ovir, ji priskoči-jo pionirji na pomoč in vse ovire odstranijo: hitro naredijo most čez reko, napravijo pot, da more topništvo na pripravno mesto, brž postavijo bolnišnice za ranjene vojake (Finžgar, 1951, 153–154).

Kot se da razumeti iz dosedanjih navedkov, so razen morda v leposlovnih tekstih izrazito verski ali svetopi-semški poudarki prihajali v ospredje posebej takrat, ko je bilo potrebno z njimi podkrepiti nekatere temeljne postavke iz repertoarja povojnih oblasti. Šlo je recimo za izpostavljanje Mojzesa kot zagovornika odločnega obračuna s sovražniki ali kot nekakšnega predhodnika (jugoslovanske?) agrarne reforme. Ravno tako je bil odpor proti okupaciji skupaj z bojem za osvoboditev domovine velikokrat izpostavljen kot bistvena dolžnost katoličana (prim. ob že omenjenih člankih recimo še Winkler, 1945). Lahko bi torej rekli, da igranje na katoliško karto v Koledarju Družbe sv. Mohorja po drugi svetovni vojni v prvi vrsti ni bilo namenjeno izostritvi katoliškega oziroma glede na prevladujoče trende v družbi lastnega profila publikacije in družbe v celoti, marveč ravno nasprotno za brisanje razlik med katoliško skupnostjo in družbo, v kateri je bila zapovedana socialistična ideologija. V tej luči se strah predstavnikov oblasti pred razvijanjem katoliške istovetnosti pod plaščem družbe, ki ji je povojni režim dal dihati bolj kot drugim, zdi neupravičen. Je pa kljub temu značilen, ne le za razmerje oblastnikov do Mohorjeve družbe, temveč kar do povojnega slovenskega katolištva v celoti (prim. Maver & Ravnikar, 2017, predvsem 797–798). Dobro ga ilustrira nekoliko skrivnostna utemeljitev Borisa Kraigherja, s katero je sodeloval v razpravi o objavi (nazadnje izločenih) pesmi Edvarda Kocbeka v Koledarju Družbe sv. Mohorja za leto 1956. Natisu Kocbekovega besedila je januarja 1956 na seji predsedstva Socialistične zveze delovnega ljudstva nasprotoval »predvsem zato, ker bi bile tiskane v izrazito cerkveni publikaciji s povsem določeno svetovnonazorsko usmerjenostjo, kar bi posledično lahko pomenilo združevanje sil na marksizmu nasprotnih političnih in filozófskih izhodiščih« (nav. po Smolik, 1996, 82). Po-

3 Težko si je predstavljati, da bi v povojnih koledarjih pisci rabili tak ton celo za uradno razglašane nasprotnike jugoslovanske ureditve in/ali države, čemur skoraj gotovo niso botrovale samo boleče izkušnje druge svetovne vojne.

vedano preprosteje je bilo za Kraigherja sporno, da bi v katoliškem Mohorjevem koledarju objavljali v javnosti kot katoličan prepoznani pisec, kar lahko zveni groteskno, pa v imaginariju povojnih slovenskih oblasti nikakor ni delovalo tako.

Morda se prevladujočemu vzorcu nevpadljivosti glede na javno prevladujoče vsebine izmakne zgolj kak nekrolog ali spominski zapis. Da so tudi tovrstna besedila lahko prispevala k splošni podobi publikacije, priča že dejstvo, da v povojnem Mohorjevem koledarju pravice do njih niso pridobile niti vse pomembne postavice iz vrst katoliške skupnosti. Tako sta morala iz koledarja romati že postavljena posmrtna zapisa za brata Aleša in Franceta Ušeničnika (prim. Smolik, 1996, 76). Po drugi strani se je dalo idejne smernice iz spominu posameznikom posvečenih besedil razbirati še daleč v osemdeseta leta 20. stoletja.

Če se vrnemo h gradivu iz poznih štiridesetih in z začetka petdesetih let, je specifičnost slavljenčevega svetovnega nazora precej izpostavljena pri literarnem zgodovinarju Ivanu Grafenauerju ob njegovi sedemdesetletnici, ko so v Mohorjevem koledarju zapisali:

Pri svojih delih je bil vselej jasen, prepričevalen in načelno trdno naslonjen na ustaljen svetovni nazor, ki ga je nekoč sam takole izpovedal: 'Vse moje delo je živ dokaz, da se zavedam odgovornosti pred Bogom, da mi je živa vera v harmonijo naravne in razodete resnice najtrdnjše zaupanje, da, dokler pri svojem znanstvenem delu po svoji vesti služim resnici in samo resnici, najsi bo včasih tudi neprijetna, ne bom prišel v nasprotje z razodeto resnico' (Akademiku, 1950, 83).

NAMESTO ZAKLJUČKA: KLJUB VSEMU KONTINUITETA

Verjetno bi lahko rekli, da je povojni Mohorjev koledar z odrinjanjem izrazito katoliških poudarkov na rob ali pa z njihovo mobilizacijo za poudarjanje idejne bližine konceptom oblasti, ki je bila po svojem izvoru do katolištva precej negativno razpoložena, bistveno odstopal od svojih predhodnikov iz prejšnjih desetletij. Vendar se na drugi pogled kaže, da je moč vendarle prepoznati močne elemente kontinuitete. Slednjih ne kaže iskati samo v ustaljenem koledarskem delu publi-

kacije, pač pa tudi in predvsem v praktičnih besedilih, ki jih je med letoma 1946 in 1956 prinašala. Danes lahko deluje obsežni seznam kratic, ki jih je naplavil novi družbeni sistem, v koledarju za leto 1948, s pomočjo katerega so se udje Mohorjeve družbe naučili, kaj pomenijo dotlej povsem neobičajne kombinacije črk AFŽ ali CKKP (gl. Kratice, 1947), tudi komično ali absurdno. Toda z njegovo objavo je Koledar Družbe sv. Mohorja še naprej opravljal poslanstvo, ki ga je imel od prve izdaje. Udom družbe je pomagal pri soočanju z vsakokratno življenjsko resničnostjo in pri prilagajanju nanjo. V tem smislu sta tudi upodobitev maršala Tita v začetku slehernega koledarja iz obravnavanega obdobja ali pravi panegirik predsedniku slovenske vlade Mihi Marinku v koledarju za leto 1947 s pričakovano usmeritvijo publikacije navzkriž le na videz. V resnici se umeščata v dolgo izročilo, kjer Tito in Marinko zgolj na nekoliko drugačen način zasedata mesto, ki je ob vsakoletnem knjižnem daru prej pripadalo rodovnikom vladajočih dinastij, najprej habsburške in za njo Karadorđevićev. Kajpak bi bilo na podlagi pregledanega gradiva in pravkar zapisanega mogoče snovalcem Mohorjevega koledarja očitati, da so bili v desetletju med 1945 in 1956 še naprej predvsem v službi tiste druge, po Zihlerlovo nepravde smeri ustvarjanja knjig, pri kateri so knjige v prvi vrsti namenjene vzgoji bralstva za poslušnost. Samo, da je šlo v prvem povojnem desetletju za poslušnost zamislim nekoliko drugačnega predznaka kot prej.

Ob koncu prispevka moramo kajpak povedati, da smo lahko v ta prikaz vključili le zelo majhen del besedil iz dvanajstih letnikov publikacije, ki bi si zaslužila omembo. Mnogi vidiki mohorskega pisanja so ostali povsem neomenjeni, če ne celo neopaženi. O njih bi se dalo še veliko povedati. Kljub temu smo mnenja, da je pričujoči prerez ponudil sorazmerno jasno sliko. Zanimiv bi bil gotovo vsaj še odgovor na vprašanje, v kolikšni meri je večino časa zelo jasna usklajenost poudarkov v Mohorjevem koledarju pri soočanju z družbeno problematiko z javno razglašanimi postulati komunističnih oblasti vplivala na samozavedanje katoliške skupnosti in v kolikšni meri je dejavno pomagala (pre)oblikovati njeno razumevanje lastnih preteklosti, izročil in aktualnega položaja. Žal bo odgovor na omejeno vprašanje verjetno vedno ostal izmuzljiv.

BETWEEN PIETY AND BUILDING OF SOCIALISM: THE CALENDAR OF THE ST HERMAGORAS SOCIETY IN CELJE DURING THE YEARS FROM 1945 TO 1956

Aleš MAVER

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia
e-mail: ales.maver@um.si

Nataša MAVER ŠOBA

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia
e-mail: maver_natasa@yahoo.com

Darko FRIS

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia
e-mail: darko.fris@um.si

SUMMARY

The main aim of the paper is to analyze some, particularly cultural and political aspects of the Calendar of the St Hermagoras Society in Celje, published between 1945 and 1956, when the calendar still went under the original name of Koledar Družbe sv. Mohorja (which was changed to Koledar Mohorjeve družbe in 1957). One of the main authors' interests was to determine, whether or not the venerable periodical publication with its long tradition was able to present its own ideas and social conceptions also during the Communist rule in Slovenia, established in 1945. To answer this question, mainly articles dedicated to political, social or historical problems are analyzed.

Due to its nature as the oldest publishing house among Slovenes, the St Hermagoras Society (with its original headquarters in Klagenfurt) experienced many troubles after the World War I. It was compelled to leave Klagenfurt and move first to Prevalje and then to Celje where it began to flourish again under the leadership of Franc Saleški Finžgar. But its activities were brutally canceled by German occupiers first in Carinthia in Austria and then in Celje itself. The Society only managed to save a limited presence in the Province of Ljubljana. The end of the World War II brought another grave test, since new Communist authorities drastically reduced institutional possibilities of the Catholic church, with which the Society was affiliated, in Slovenia. It can also be argued that the Society even enjoyed a kind of privileged treatment compared to other Catholic institutions till the beginning of the 1950s, chiefly due to hopes of the authorities that it could influence opinions of Carinthian Slovenes. But the ever-increasing Communist control of all aspects of public life in Slovenia forced the Klagenfurt branch of the society to sever its ties to the Celje branch and to establish independent activity in 1948. Thus, the main reason for the authorities in Slovenia to tolerate the Society became obsolete, even leading the institution to the brink of closure in 1956, which can finally be averted.

Almost all writing of the central publication of the Society, its yearly calendar, mirrors the difficult position of the institution and its great dependence on the ruling regime. Thus, chiefly ideas close to the publicly propagated ones are exposed in articles of the periodical publication, particularly until 1950. Many texts stressed the necessity of the interwar uprising against the occupiers and also inevitability of the Communist revolution attached to it. On the other hand, the civil war which broke out in some part of the Slovenian territory during the war, is blamed on anti-Communist side. In later years, the calendar also tried to encourage approval to the main projects of authorities, including the first five-year-plan and the planned, later abandoned collectivization of the agricultural sector from which the bulk of Society members came. The strong dependence on the official regime line is also visible in almost all surveys of international politics in the calendar. Hence, the U-turn of the Yugoslav foreign politics after the Informbiro resolution is particularly strongly echoed.

A quick comparison with some material from prewar calendars also shows that the publication was able to make critical comments regarding the political and social situation before the World War II, but this became almost impossible after the war. However, after 1950 the scope of sociopolitical articles diminished, although the main line remained unchanged. Nevertheless, The Calendar of the St Hermagoras Society preserved some continuity with its own tradition, helping its readers in overcoming the everyday difficulties and in adapting to new circumstances under the socialist regime.

Keywords: St Hermagoras Society, Calendar of the St Hermagoras Society, Catholic church in Slovenia after the World War II, Christian socialism, Franc Saleški Finžgar, Stanko Cajnkar

VIRI IN LITERATURA

- Akademiku (1950):** Akademiku dr. Ivanu Grafenauerju ob sedemdesetletnici. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1951. Celje, Družba sv. Mohorja, 83–84.
- Brecelj, M. (1946):** O ljudski oblasti. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1947. Celje, Družba sv. Mohorja, 34–35.
- Broz, J. (1947):** Govor maršala Tita, predsednika Ljudske fronte Jugoslavije. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1948. Celje, Družba sv. Mohorja, I–VIII.
- Cajnkari, S. (1946):** Česa ne smemo pozabiti. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1947. Celje, Družba sv. Mohorja, 146–148.
- Dolenc, J. (1977a):** Nezaželene Cajnkarijeve socialne pobude. Znamenje, 7, 5, 397–412.
- Dolenc, J. (1977b):** Nezaželene Cajnkarijeve socialne pobude. Znamenje, 7, 6, 473–484.
- Družba sv. Mohorja (1945):** Družba sv. Mohorja oživljena. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1946. Celje, Družba sv. Mohorja, 34–35.
- Fajfar, T. (1945):** Osvobodilna fronta. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1946. Celje, Družba sv. Mohorja, 39–46.
- Finžgar, F. S. (1934):** Kolednik. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1935. Celje, Družba sv. Mohorja, 38–40.
- Finžgar, F. S. (1946):** Boj za zemljo. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1947. Celje, Družba sv. Mohorja, 114–121.
- Finžgar, F. S. (1948):** Vse za petletko. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1949. Celje, Družba sv. Mohorja, 36–42.
- Finžgar, F. S. (1949):** Vzajemno delo – naša moč. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1950. Celje, Družba sv. Mohorja, 48–55.
- Finžgar, F. S. (1951):** Kolednik med dečki. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1952. Celje, Družba sv. Mohorja, 153–157.
- Finžgar, F. S. (1992):** Zbrano delo. Dvanajsta knjiga. Leta mojega popotovanja. Ljubljana, DZS.
- Grafenauer, B. (1945):** Slovenska Koroška. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1946. Celje, Družba sv. Mohorja, 96–102.
- Grafenauer, B. (1950):** Ob desetletnici Osvobodilne fronte. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1946. Celje, Družba sv. Mohorja, 35–41.
- Gustinčič, D. (1945):** Trst. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1946. Celje, Družba sv. Mohorja, 91–96.
- Hafner, G. (1949):** Nova družina. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1950. Celje, Družba sv. Mohorja, 63.
- Iz kronike (1951):** Iz Kronike Družbe sv. Mohorja. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1952. Celje, Družba sv. Mohorja, 61–67.
- Janžekovič, J. (1945):** Narod, domovina, svoboda. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1946. Celje, Družba sv. Mohorja, 123–128.
- Kos, M. (1945):** Od kdaj smo na morju, Krasu in Soči. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1946. Celje, Družba sv. Mohorja, 88–91.
- Košir, M. (1945):** Najvažnejši dogodki po svetu v letu 1945. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1946. Celje, Družba sv. Mohorja, 144–150.
- Kratice (1947):** Kratice. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1948. Celje, Družba sv. Mohorja.
- Lovrenčič, J. (1944):** Marija v Posočju. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1945. Celje, Družba sv. Mohorja, 58–61.
- Mal, J. (1949):** Razgled po svetu. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1950. Celje, Družba sv. Mohorja, 182–198.
- Mal, J. (1950):** Svetovna kronika. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1951. Celje, Družba sv. Mohorja, 89–100.
- Mal, J. (1951):** Iz zapiskov letopisca. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1952. Celje, Družba sv. Mohorja, 35–41.
- Meško, K. (1946):** Križev pot. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1947. Celje, Družba sv. Mohorja, 49–56.
- Mohorski (1944):** Hodil po zemlji sem naši ... V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1945. Celje, Družba sv. Mohorja, 43–49.
- Munda, M. (1947):** Izgubljena desnica. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1948. Celje, Družba sv. Mohorja, 69–75.
- Nadižar, J. (1946):** Mgr. Ivanu Trinku Zamejskemu ob njegovi biserni maši. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1947. Celje, Družba sv. Mohorja, 130.
- Nadrah, I. (2010):** Spomini in semeniška kronika 1941–1944. Ambrožič, M. (ur.). Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije.
- Petletka (1947):** Petletka. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1948. Celje, Družba sv. Mohorja, 42–43.
- Po svetu (1948):** Po svetu okoli. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1949. Celje, Družba sv. Mohorja, 42–51.
- Prežihov Voranc (1945):** Živela ljudska republika. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1946. Celje, Družba sv. Mohorja, 49–54.
- Rejec, I. K. (1946):** Mgr. Ivan Trinka – biseromašnik. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1947. Celje, Družba sv. Mohorja, 131–132.
- Rožman, G. (1944):** Gremo v Korotan – na božjo pot. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1945. Celje, Družba sv. Mohorja, 53–58.
- Seunig, F. (1949):** Petletka teče. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1950. Celje, Družba sv. Mohorja, 34–47.
- Sporazum (1954):** Sporazum o Trstu. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1955. Celje, Družba sv. Mohorja, 70–71.

Ude, L. (1955): Slovenski pouk na koroških šolah v zgodovini in danes. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1956. Celje, Družba sv. Mohorja, 72–80.

Važna desetletnica (1954): Važna desetletnica 1945–1955. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1955. Celje, Družba sv. Mohorja, 28–32.

Winkler, V. (1945): Besede katoliškega duhovnika. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1946. Celje, Družba sv. Mohorja, 35–39.

Ziherl, B. (1952): Ob stoletnici Mohorjeve družbe. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1953. Celje, Družba sv. Mohorja, 115–117.

Zorzut, L. (1953): Ivanu Trinku. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1954. Celje, Družba sv. Mohorja, 58–59.

Zorzut, L. (1954): + Ivan Trinko. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1955. Celje, Družba sv. Mohorja, 99–100.

Akmadža, M. (2013): Katoliška Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.–1980. Zagreb, Despot Infinitus.

Bajc, G. & U. Lampe (2017): Kritična analiza uporabe angloameriških dokumentov glede nasilja ob koncu druge svetovne vojne v Julijski krajini. *Studia Historica Slovenica*, 17, 1, 247–288.

Bizilj, L. (1991): Cerkev v policijskih arhivih. Ljubljana, samozaložba.

Čepič, Z., Guštin, D. & N. Troha (2017): Slovenija v vojni: 1941–1945. Ljubljana, Modrijan.

Čoh Kladnik, M. (2011): Preganjanje kmetov v Sloveniji med letoma 1945 in 1955. V: Dežman, J. (ur.): Le vkup, le vkup, uboga gmajna. Preganjanje kmetov in kmečki upor 1945–1955. Celovec, Ljubljana, Dunaj, Mohorjeva, 31–93.

Čoh Kladnik, M. (2016): Ozadje sodnih procesov proti kmetom v severovzhodni Sloveniji po sporu z informbirojem: (1948–1951). Časopis za zgodovino in narodopisje 87 = 52, 3, 61–84.

Deželak Barič, V. (2016): Priprave in izvedba revolucionarnega prevzema oblasti na Slovenskem leta 1945. *Studia Historica Slovenica*, 16, 2, 367–398.

Dolinar, F. M. (2006): Die Kirche in Slowenien 1961–1990. V: Mikrut, J. (ur.): Die katholische Kirche in Mitteleuropa nach 1945 bis zur Gegenwart. Wien, Dom, 517–530.

Friš, D. & D. Hazemali (2017): Slovenski glas in Branko Pistivšek pod nadzorom službe državne varnosti. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 807–822.

Friš, D. & N. Gostenčnik (2018): Dr. Alojzij Juvan – drugič na čelu mariborske mestne občine (1935–1941). *Acta Histriae*, 26, 1, 181–206.

Gabrič, A. (1995): Socialistična kulturna revolucija. Slovenska kulturna politika 1953–1962. Ljubljana, Cankarjeva založba.

Gašparič, J. (2007): SLS pod kraljevo diktaturo. Diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929–1935. Ljubljana, Modrijan.

Griesser-Pečar, T. (2002): Duhovščina med nacizmom, fašizmom in komunizmom. V: Benedik, M., Juhant, J. & B. Kolar (ur.): Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju. Ljubljana, Družina, 285–298.

Griesser-Pečar, T. (2005a): Cerkev na zatožni klopi. Sodni procesi, administrativni ukrepi, posegi »ljudske oblasti« v Sloveniji od 1943 do 1960. Ljubljana, Družina.

Griesser-Pečar, T. (2005b): Razdvojeni narod. Slovenija 1941–1945. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Griesser-Pečar, T. (2010): Lavantinska škofija v novi Jugoslaviji. *Studia Historica Slovenica*, 10, 2–3, 429–462.

Griesser-Pečar, T. (2016): Katoliška Cerkev na Slovenskem leta 1945. *Studia Historica Slovenica*, 16, 2, 399–418.

Griesser-Pečar, T. (2017): Cirilmetodijsko društvo katoliških duhovnikov LRS in »ljudska oblast« med najhujšo represijo. *Bogoslovni vestnik*, 77, 2, 423–437.

Hančič, D. (2015): Revolucionarno nasilje v Ljubljani, 1941–1945. Ljubljana, Študijski center za narodno spravo.

Inzko, V. (1996): Družba sv. Mohorja – vseslovenska versko-kulturna ustanova. V: Kramberger, F., Inzko, V., Marušič, B. & M. Smolik (ur.): Družba sv. Mohorja. Celovška, Celjska in Goriška Mohorjeva v slovenskem kulturnem prostoru (1851–1995). Celje, Celovec, Gorica, Mohorjeva družba, Mohorjeva, Goriška Mohorjeva družba, 13–60.

Juhant, J. (2001): Konformizem in odpor. Cerkev na Slovenskem med odporom režimu in konformizmom. V: Kvaternik, P. (ur.): V prelomnih časih. Rezultati mednarodne raziskave Aufbruch (1995–2000). Cerkev na Slovenskem v času komunizma in po njem (1945–2000). Ljubljana, Družina, 257–276.

Juhant, J. (2010): Idejni spopad II. Katoličani in revolucija. Ljubljana, Teološka fakulteta.

Klemenčič, V. & M. Klemenčič (2010): Die Kärntner Slowenen und die Zweite Republik. Zwischen Assimilierungsdruck und dem Einsatz für die Umsetzung der Minderheitenrechte. Klagenfurt / Celovec, Ljubljana / Laibach, Wien / Dunaj, Mohorjeva / Hermagoras.

Kolar, B. (2008): The priestly patriotic associations in the Eastern European countries. *Bogoslovni vestnik*, 68, 2, 231–256.

Kolar, B. (2014): Cerkveno dogajanje v Ljubljani med svetovnima vojnama. *Studia Historica Slovenica*, 14, 2–3, 357–377.

Kolar, B. (2017): Regens nuntiaurae mons. Joseph Patrick Hurley in Katoliška Cerkev v Sloveniji. *Bogoslovni vestnik*, 77, 1, 7–38.

Kolar, B. (2018): Odpravnik poslov mons. Silvio Oddi in katoliška Cerkev v Sloveniji. *Bogoslovni vestnik*, 78, 2, 557–590.

Košir, B. (2002): Cerkev in njen odnos do političnih ureditev. V: Benedik, M., Juhant & B. Kolar (ur.): Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju. Ljubljana, Družina, 255–270.

Lampe, U. (2017): »Revolucija v polnem pomenu besedel« Izsledki jugoslovanske preiskave deportacij iz Julijske krajine po koncu druge svetovne vojne. *Acta Histriae*, 25, 3, 767–784.

Luthar, O. (1993): Med kronologijo in fikcijo. Strategije historičnega mišljenja. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.

Maver, A. (2013): Paradoks Vekoslava Grmiča. *Studia Historica Slovenica*, 13, 2–3, 603–619.

Maver, A. (2014a): Die Rolle des Klerus im nationalen Emanzipationsprozess der Slowenen. V: Jakir, A. & M. Trogrlić (ur.): *Klerus und Nation in Südosteuropa vom 19. bis zum 21. Jahrhundert*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 49–58.

Maver, A. (2014b): V (ne)znanem novem svetu. Pa berki iz verskega življenja v Celju med svetovnimi vojnama. *Studia Historica Slovenica*, 14, 2–3, 505–518.

Maver, A. (2016): Leto 1945 na Slovenskem v prizmi državljskih vojn rimske pozne republike. *Studia Historica Slovenica*, 16, 3, 769–785.

Maver, A. & T. Ravnikar (2017): Zastrta znamenja: vprašanje disidentstva katoliške cerkve v Sloveniji v obdobju »vzhodne politike« in revija Znamenje. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 793–806.

Pacek, D. (2016): Nekateri bistveni vidiki odnosa med Svetim sedežem in Jugoslavijo v obdobju 1953–1970. V: Kolar, B. (ur.): *Miscellanea (Acta Ecclesiastica Sloveniae, 38)*. Ljubljana, Teološka fakulteta, 361–383.

Parrillo, E. (2018): The Anglo-American Special Relationship and Yugoslavia in the Early Cold War. *Acta Histriae*, 26, 3, 733–764.

Pelikan, E. (2018): Prepoved rabe slovenščine v Benečiji leta 1933 v luči na novo odprtih Vatikanskih arhivov. *Acta Histriae*, 26, 4, 1177–1196.

Pirc, J. (1990): Rimski katolik in ločitev duhov. V: Škulj, E. (ur.): *Mahničev simpozij v Rimu*. Celje, Mohorjeva družba, 109–126.

Prunk, J. (2017): Idejni in praktični vzori slovenske komunistične revolucije 1941–1945. *Studia Historica Slovenica*, 17, 1, 237–246.

Radić, R. (2014): Jugoslavija i Vatikan 1918–1992. godine. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 4, 691–702.

Ramet, P. (1990): The Catholic Church in Yugoslavia, 1945–1989. V: Ramet, P. (ur.): *Catholicism and Politics in Communist Societies*. Durham, London, Duke University Press, 179–206.

Repe, B. (2015): S puško in knjigo. Narodnoosvobodilni boj slovenskega naroda 1941–1945. Ljubljana, Cankarjeva založba.

Repe, B. (2016): Priprave na konec vojne in osvoboditev Slovenije. *Studia Historica Slovenica*, 16, 2, 289–324.

Repe, B. (2017): Modernizacije pri Slovencih. *Acta Histriae*, 25, 3, 581–596.

Repe, B. (2018): Oktobrska revolucija in Slovenci. *Studia Historica Slovenica*, 18, 2, 469–488.

Roter, Z. (1976): Katoliška cerkev in država v Jugoslaviji 1945–1973. Sociološki teoretični modeli in raziskovalni model. Ljubljana, Cankarjeva založba.

Simoniti, V. (1992): O slovenskem zgodovinskega 1945–1990 ali kako je na zgodovinskega vplivalo staranje oblasti. *Zgodovinski časopis*, 46, 3, 387–394.

Smolik, M. (1996): Mohorjeva družba od 1919 do 1995. V: Kramberger, F., Inzko, V., Marušič, B. & M. Smolik (ur.): *Družba sv. Mohorja*. Celovška, Celjska in Goriška Mohorjeva v slovenskem kulturnem prostoru (1851–1995). Celje, Celovec, Gorica, Mohorjeva družba, Mohorjeva, Goriška Mohorjeva družba, 61–92.

Tenca Montini, F. (2018): La soluzione migliore per Trieste: la proposta jugoslava di amministrazione congiunta del Territorio libero di Trieste (1952–1953). *Acta Histriae*, 26, 3, 713–732.

Valenčič, R. (2001): Zamolčani in preganjani. Cerkev in mediji. V: Kvaternik, P. (ur.): *V prelomnih časih*. Rezultati mednarodne raziskave Aufbruch (1995–2000). Cerkev na Slovenskem v času komunizma in po njem (1945–2000). Ljubljana, Družina, 139–160.

Vodušek Starič, J. (1992): Prevzem oblasti 1944–1946. Ljubljana, Cankarjeva založba.